

יד ושם ירושלים

גיליון 28, סתיו תשס"ג, 2002

יד ושם בשירות הצבא
פעילות העשרה חינוכית לחיילים ולקצינים של
צה"ל

4 עדות נחרצת
אלבום אושוויץ

5 "להתראות בארץ ישראל..."
פעילותו הענפה של אהרון מנצ'ר

7-6 חינוך
סמינר למחנכים יהודים מחו"ל - יומן אירועים
"שבר בת עמי" - כרך ראשון

8 עם הפנים לקהל
גישה חדשה לשירותי מידע

9 "יהודים, הצילו את עצמכם!"
שחרורו המר של מחנה הכפייה ינישוב

11-10 אמנות
תמימי האמונה ותמימי האמנות -
אחים לצרה ולעמידה הרוחנית

12 נושאים את לפיד הזיכרון
ההנהגה הצעירה של האגודה האמריקנית

13 מסע לעולם שכמעט נחרב
בקעת הקהילות

14 "אני" חסר אונים
דמות האדם העולה מיומני יהודים בתקופת השואה

17-15 חדשות

19-18 יידיש ותומכים ברחבי העולם

עם תחילתה של השנה העברית החדשה,
צוות כתב העת יד ושם ירושלים מאחל
לקוראיו שנה טובה ומאושרת. מי ייתן
והשנה הקרבה תביא עמה תקווה, שלום ורגיעה
בישראל וברחבי העולם.

בשער (מקדמי ואחורי): כרטיס ברכה לראש השנה מלפני השואה
ועליו תצלומים של שני הילדים פנחס ומשה שנספו בשואה

מאת מיכל ברמן

הימים הקשים העוברים בשנתיים האחרונות
על מדינת ישראל מחייבים את החברה
הישראלית לבחון מחדש את סדר
העדיפויות שלה. הפעילות הביטחונית השוטפת
דורשת מכוחות הביטחון של ישראל - ובראשם
צבא ההגנה לישראל - להשקיע את מרב הכוחות
והמאמצים להגנה על אזרחי המדינה. היה אפשר
לצפות שבתקופה מתוחה זו, בשל העומס הרב
המוטל על יחידות הצבא, יתמעטו מאוד הביקורים
של אנשי הצבא ביד ושם. אולם נתוני בית הספר
המרכזי להוראת השואה מלמדים על עלייה
במספר החיילים המבקרים ביד ושם עד לעשרות
אלפי חיילים מדי שנה - בכל הדרגים של הצבא
ובכל יחידותיו.

לפיכך הוקמה בפברואר 2000 יחידת הסברה
צבאית של מגמת ההדרכה בבית הספר המרכזי

להוראת השואה. היחידה הוקמה ביזמתו של
קצין חינוך ראשי תא"ל אלעזר שטרן ושל ד"ר
מוטי שלם, מנהל בית הספר המרכזי להוראת
השואה. מטרת היחידה היא לדאוג לקשר בין
יחידות הצבא ליד ושם, ועל פי סג"מ בת אל
אדריעי העומדת בראש יחידת ההסברה, "להעמיק
את המסרים האוניברסליים והייחודיים דרך
העיסוק בשואה על פי ערכי צה"ל ומדינת ישראל".
הרמטכ"ל משה (בוגי) יעלון אומר: "השואה
מהווה נדבך חשוב ומרכזי בהיסטוריה של העם
היהודי ובגיבוש זהותנו כיהודים וכישראלים. צבא
ההגנה לישראל, צבא העם - לא רק של העם
בישראל, אלא צבאו של העם היהודי - מהווה

גם ערובה לקיומו. זיכרון השואה וזיכרון אחינו
שהושמדו בה מהווים אבן יסוד בהכשרתם
ובחינוכם של חיילי צה"ל ושל מפקדיו".

רוח צה"ל - הקוד האתי של צה"ל - מציין
ארבעה מקורות שמהם הוא יונק את עקרונותיו:
מורשת הלחימה של צה"ל, מסורת מדינת ישראל
כמדינה דמוקרטית, מסורת העם היהודי לדורותיו
וערכי המוסר האוניברסליים המבוססים על כבוד
האדם. העיסוק של יד ושם בנושא השואה עולה
בקנה אחד עם שלושת המקורות האחרונים.
בפתיחת יום הכנה למשלחת צה"ל לפולין
של יד ושם דיבר אלעזר שטרן על החשיבות
שבביסוס צה"ל בעיקרון השלישי ובייחוד בלקחי

חייל ליד בניין בית הספר המרכזי להוראת השואה

חיילות מבקרות במוזאון לאמנות.

יד ושם בשירות הצבא

דרג הפיקוד הגבוה ביותר של צה"ל רואה חשיבות עליונה בביקור של חיילי צה"ל ושל מפקדיו ביד ושם ובעיסוק בנושא השואה. אך כיצד רואה זאת הדרג הפיקודי הזוטר יותר - אותם מפקדים הקובעים לא פעם את המדיניות בפועל והממונים על חינוכו ועל הכשרתו של דור לחמים?

רועי ליכטנפלד, סמ"פ בגדוד 12 בגולני,

ושם עוזרת לי למצוא מטרה שאני יכול לשאוף אליה במעגל הגדול יותר של הזהות היהודית והציונית שלי. הדברים באים לידי ביטוי גם בפעילות המבצעית שלי. דרך הביקור ביד ושם אני מבין עד כמה חשובה מדינה יהודית לעם ישראל, וזה נותן משמעות לעבודה הקשה והשוחקת שאני עושה".

חיילי צה"ל נדרשים להתמודדות עם סוגיות מוסריות ועם דילמות ערכיות במקצועיות מרבית, בצבא שחרת על דגלו התנהגות אתית ומוסרית. גיא הלוי, סמג"ד בגדוד גולני, רואה בביקור ביד ושם מענה לשני קריטריונים מחייבים אלו: "הביקור ביד ושם עוזר לי להסביר לחיילים שלי למה מדינת ישראל צריכה צבא חזק. בד בבד, הביקור הזה חשוב לחינוך המוסריות שאני רוצה לטפח בחיילים שלי ומזכיר להם לאיזה שפל מוסרי אנשים הגיעו בעבר. זה חשוב לי בעיקר כי הם משרתים בשטחים

לחיילים ולקצינים של צה"ל

השואה: "העיסוק בשואה מחזק את הקשר של חיילי צה"ל לעם ישראל ומעניק משמעות נוספת לצורך בקיומה של מדינה יהודית עצמאית שיש לה צבא חזק ומוסרי. העיסוק הזה אינו צריך להיות ייחודי רק לחיילים היהודיים המשרתים בצה"ל אלא חשוב גם לחיילים הדרוזים והבדווים, ולמעשה לכל השותף בהגנה על ביטחון המדינה. אחת ממטרות לימוד נושא השואה ביד ושם והמסע לפולין היא עיסוק בלקחים שחיילי צה"ל ומפקדיו צריכים ללמוד מאותה תקופה על התנהגותם כלפי החברה הישראלית על מרכיביה השונים מצד אחד וכלפי אויביה מצד אחר".

חש שיש חשיבות גדולה לביקור שלו ביד ושם במיוחד מפני שרבים מחייליו לא ביקרו מעולם ביד ושם, ולעתים זו ההתמודדות הראשונה שלהם עם נושא השואה. ערן כהן, סמ"פ ביחידת עוקץ, מסכים ומוסיף: "בחי' היום-יום שלי קל לי להזהרות עם מעגלי הזהות הקרובים אליי - היחידה, המשפחה. הביקור ביד ושם עוזר לי לסגור את מעגל ההזהרות הרחב יותר שלי - עם העם היהודי ועם הציונות. בעיקר בעין שלנו שבו האינדיבידואליות היא ערך מרכזי כל כך, לפעמים קל לשכוח את המטרה הגבוהה יותר של העשייה השגרית. התמודדות עם נושא השואה דרך הביקור ביד

ומתמודדים שם עם הכרעות מוסריות יום-יומיות. החיילים שלי אכן הגיבו לביקור. לא תמיד החיילים בגולני מתעניינים בפעילויות ההעשרה התרבותית שצה"ל מציע, אבל לביקור ביד ושם ולעיסוק בשואה הם לא היו אדישים. אני יודע גם שכמפקד לא תמיד אפשר לשלב את כל המרכיבים של ימי חינוך ותרבות בפעילות השוטפת. הביקור ביד ושם ממוקם למעלה בסדר העדיפויות הצבאי וגם האישי שלי. על הביקור הזה לא ויתרתי".

הכותבת היא רכות פעילות הניידת החינוכית במגמת הדרכה בבית הספר המרכזי להוראת השואה.

קצין חינוך ראשי תא"ל אלעזר שטרן מאם לפני חיילים ביד ושם.

חיילות מבקרות בתערוכה "אין משחקים ילדותיים".

חיילים ברחבת כיכר גטו ורשה

עדות נחרצת אלבום אושוויץ

יד ושם מוציא לאור אוסף תצלומים מקורי

מאת שחר לוי

האנשים במשלוח שנשלחו מיד למותם. לאורך השנים נעזרו ניצולים באלבום אושוויץ לזיהוי קרובי משפחה שהושמדו. האלבום שימש גם ראיה במשפטים שעסקו בפשעי מלחמה או אמצעי לזיהוי פושעי מלחמה נאצים. בשנת 1980 תרמה לילי יעקב את האלבום המקורי לארכיון יד

אסר החוק בתכלית האיסור על צילום באזורים שהיו נתונים בכיבוש הנאצי - במיוחד בגטאות, במחנות ובמקומות שצילומים שלהם היו יכולים לשמש ראיה נגד המשטר הנאצי. למכח איסור זה, התצלומים באלבום אושוויץ הם ייחודיים ומעוררי סקרנות. לא זו בלבד שאיכות התצלומים מקצועית,

מחנה הריכוז וההשמדה אושוויץ-בירקנאו נרצחו במלחמת העולם השנייה בין מיליון ל-1.35 מיליון יהודים - כ-20% מכלל היהודים שנרצחו בשואה. אלבום אושוויץ של יד ושם - אוסף מקורי של 197 תצלומים מלווים בהסברים - מתעד תיעוד חזותי את גירוש

היהודים מאזור קרפוטורניה, אז בהונגריה, לאושוויץ-בירקנאו. האלבום ראה אור בספטמבר השנה במהדורה אנגלית חדשה, בהוצאת יד ושם בשיתוף מוזאון אושוויץ-בירקנאו. את האלבום גילתה ניצולת

השואה לילי יעקב ז"ל בראשית אפריל 1945, בעת שחרור מחנה דורה שליד מורדהאוזן. על פי עדותה נתקלה לילי באלבום שלא בכוונה, כשחיפשה בגדים חמים בארון בצריף נטוש של ה-אס-אס. כשפתחה את האלבום זיהתה מיד, לתדהמתה הרבה, תצלומים של בני משפחתה ושל חברי קהילה שהגיעו עמה באותו משלוח מהונגריה לאושוויץ-בירקנאו במאי 1944. במשלוח היו 3,500 בני אדם, ורובם - כ-90% - הושמדו בתאי הגזים בתוך שעות מרגע הגעתם.

באלבום חמישים ושישה עמודים, והוא ארוז בכריכה קשה מבד פשתן בצבע בז'-חום. אורכו שלושים ושלושה סנטימטרים, ורוחבו עשרים וחמישה סנטימטרים. התצלומים בו מסודרים לפי סדר כרונולוגי, החל בהורדת המגורשים מקרונות הבקר לרציף אושוויץ-בירקנאו וכלה במימוש "הפתרון הסופי של השאלה היהודית": הפרדה על פי מין, סלקציה לעבודת כפייה או למוות, רגעים אחרונים לפני ההשמדה ומיון חפצי הקרבנות (על ידי "קומנדו קנדה"). מעשה הרצח ההמוני עצמו אינו מתועד בתצלומים. עמוד השער מציג שני תצלומי יהודים ברוח התעמולה הנאצית הידועה, ובתחתיתם הכתובית "יישוב מחדש של יהודים מהונגריה" בכתב יד.

חשיבותם ההיסטורית של התצלומים רבה לאין ערוך. אך מי צילם אותם ומדוע? בדרך כלל

אלא שהטכניקה שבה צולמו והמקומות הרבים שמהם צולמו - ברציף המחנה, מעל מגדלי השמירה ומעל גגות קרונות הבקר - מלמדים על הניידות הרבה של הצלם בתוך המחנה. כמו כן, עבודת הצלם הגלויה מאשרת כי התמונות צולמו בידיעת בעלי תפקידים במחנה.

במשפטי פרנקפורט בשנת 1963 התייחסה לילי יעקב לאלבום אושוויץ כשהעידה נגד עשרים ושניים פושעים נאצים ששירתו באושוויץ, ורק אז התברר כי את התצלומים לא צילם צלם אחד אלא שני אנשי אס-אס: ברנרד וולטר, ראש "שירות הזיהוי" של אושוויץ, ועוזרו ארנסט הופמן. השניים היו הצלמים הרשמיים במחנה המרכזי של אושוויץ והיו אחראים לצילום תמונות דיוקן של כל האסירים (למעט היהודים והצוענים). וולטר והופמן היו היחידים שקיבלו היתר לצלם באזור אושוויץ.

הסיבה לצילומים לא התבררה במלואה מעולם. ייתכן שהם שימשו ליחסי ציבור של הנאצים - תיעוד יעיל של היישוב מחדש של יהודים במזרח - וייתכן שמפקדי המחנה הזמינו תצלומים אלו להסוואה - "עדות" שקרית על יחס הוגן כלפי היהודים. יהיו הסיבות אשר יהיו, התצלומים באלבום אושוויץ הם העדות היחידה הידועה המאשרת את הגעת רוב האנשים בתצלומים לאושוויץ-בירקנאו. במסמכים הנאציים, ברשימות האסירים ובסמלטיסטיקות מהמחנה לא רשומים שמות

ושם למשמרת נצח. לפני יציאתה לאור של המהדורה האנגלית החדשה של יד ושם ומוזאון אושוויץ-בירקנאו הודפסו שלוש גרסאות קודמות של האלבום: הגרסה הראשונה יצאה לאור בשנת 1980 ביזמת צייד הנאצים הנוער סר' קלרספלד, הגרסה השנייה, בעריכת פיטר הלמן, יצאה לאור בשנת 1981, והגרסה השלישית יצאה לאור בגרמניה בשנת 1995.

במהדורה החדשה והעדכנית תצלומים שאבדו ולא היו במהדורות הקודמות, וכן מידע נוסף על הזהות ועל הגורל של המגורשים. באלבום הקדמה מאת יושב ראש הנהלת יד ושם אבנר שלו; פתח דבר מאת עורכי האלבום פרופ' ישראל גוטמן וד"ר בלה גוטרמן; ארבעה מאמרים - "מחנה הריכוז אושוויץ: תמצית היסטורית" מאת ד"ר פרנצ'ישק פיפר, "ההשמדה של יהדות הונגריה" מאת פרופ' ישראל גוטמן, "הסיפור של לילי יעקב" מאת ד"ר גדעון גריף, ו"תצלומים כמסמכים היסטוריים" מאת נינה שפרינגר-אהרונ, יד ושם יוציא לאור גרסה עברית של האלבום בשנת 2003.

המידע שבמאמר זה כתוב ביתר הרחבה באלבום אושוויץ שבהוצאת יד ושם ונמצא באתר האינטרנט של יד ושם: www.yadvashem.org

אנשי "קומנדו קנדה" ממינים את חפצי הקרבנות.

סלקציה

הורדת המגורשים מקרונות הבקר

חיילים נאצים מחכים לרכבת המגורשים.

"להתראות

בארץ ישראל..."

פעילותו של אהרון מנצ'ר

מאת מלכה תור

אחרי מותי ספרו ככה לי:
היה איש וראו - איננו עוד
קדם זמנו מת האיש הזה
ושירת חייו באמצע נפסקה
(ח"נ ביאליק)

להתראות בארץ ישראל - אלה היו מילות הפרדה של אהרון מנצ'ר, המנהל הצעיר של עליית הנוער בווינה בשנים 1939-1941. כך נפרד מחניכיו, ילדים ובני נוער שהצליחו לעזוב את אוסטריה לפני פרוץ המלחמה ואחר כך נשלחו לגטאות ולמחנות השמדה.

מי היה אהרון מנצ'ר, האיש ששמו, דמותו ופועלו חזקו עמוק כל כך בזיכרונם של חניכיו שניצלו? מדור העדויות של יד ושם אימץ את הרעיון של עובדת יד ושם מרגלית שלאין לתעד את מסכת חייו דרך עיני חניכיו ששרדו. בעבודה כמעט בלשית נתגבשה קבוצה מרשימה של כשלושים חניכים לשעבר. הם נפגשו ביד ושם בחודש יוני עם בני משפחתו של אהרון מנצ'ר החיים בישראל, סיירו בתערוכה על חייו של מנצ'ר שנערכה במיוחד לאירוע, ערכו טקס זיכרון בבקעת הקהילות, ובעיקר סיפרו והעלו זיכרונות על אהרון מנצ'ר - יהודי ומחנך. אהרון (דולפי בפי בני משפחתו) נולד בווינה באפריל 1917, בן למשפחה של שישה ילדים. שאול טשרניחובסקי, ממשרורי התחייה הלאומית היהודית, כתב:

האדם אינו אלא קרקע ארץ קטנה,
האדם אינו אלא תבנית נוף מולדתו,
רק מה שקלטה אוזנו עודה רעננה
רק מה שספגה עינו טרם שבעה לראות.

ואמנם מנצ'ר היה תבנית נוף מולדתו האידאולוגית, תחילה בבית הוריו ואחר כך בפעילות בתנועת הנוער הציונית-חלוצית "גורדוניה" שבה היה אחראי לשכבת הגיל הצעיר. מסתיו 1939 הוא שימש למעשה מנהל יחיד של עליית הנוער בווינה והפך את הבית ברחוב מרק אורל 5 למסגרת מגוננת ותומכת לילדים ולבני הנוער ולמבצר של התנגדות

חניכיו של מנצ'ר במפגש ביד ושם

רוחנית לנאצים. אורה קדם, שעלתה לארץ ב-1940 ולימים כלת פרס ישראל בכימיה, מספרת: "השנים האחרונות בווינה היו בשבילי תקופה עשירה מבחינה אנושית על אף הצרות [...] חיינו התנהלו בעולם קטן אשר עזרה הודית וידידות אמת גיבשו אותו". פאול גרוס, נשיא הקהילה היהודית בווינה, זכר את אהרון מנצ'ר כמי שהעניק לנוער המיואש עוגן תקווה ומשמעות לחייו: "בבית הספר קיבלתי [...] ידע ראשון ומקיף בהיסטוריה בספרות יהודית ובדת ישראל [...] הוא הצליח לתרום לי תרומה מכרעת להבנת עצמי כיהודי". זאת ועוד: "הוא חינך אותנו להתמודד עם אתגר הזמן, לראות בארץ ישראל את המולדת האמתית, לתת ביטוי מעשי לחיינו כחלוצים, להיות קשור לעם היהודי ולעזור לבנות מולדת חדשה בארץ ישראל כיהודים זקופי קומה". בראשית 1939 ליווה אהרון קבוצה של עליית הנוער לארץ. בני משפחתו שכבר היו בישראל הפצירו בו להישאר אך לשווא. הוא סירב באמרו שבוינה נשארו ילדים הזקוקים לעזרה והוא חש אחראי להם. כשניחתה על בני הנוער הפקודה להתייצב במחנות עבודה ביוני 1940, הצטרף מנצ'ר מרצונו לנוער במחנה דופל לכמה שבועות וב-1941 נשלח לשם בשנית, הפעם בעל כורחו. במחנה, בצד עבודת הכפייה, ניסה כמיטב יכולתו לשמר את הפעילות החינוכית.

בספטמבר 1942 קיבל אהרון מנצ'ר פקודה לחזור לווינה. פירושה המעשי של פקודה זו היה התייצבות לגירוש. ערב שילוחו לטרזיינשטט כינס אהרון ישיבה אחרונה של מועצת פעילי תנועות הנוער בווינה. מרסין פוגל, ידיד ומדריך צעיר באותם ימים, סיכם בדוח את הישיבה האחרונה שעצב ותקווה היו שזורים בה. במפגש ביד ושם שאלו הגיע במיוחד מווינה, סיפר על הישיבה: "בסיום המועצה פנה אהרון אל כולנו בתביעה לקבל על עצמנו התחייבות בהצהרה ובשבועה: 'מי שסבור שאינו מסוגל יימנע ללא היסוס [...] איני רוצה להטיל על איש מעמסה שהוא אינו יכול לשאת'. כל החברים הרמו יד בשבועה וחזרו אחרי אהרון: 'אני נשבע בכבודי לפעול בכל מקום למען קיום עמי, להיות לעזר, להיות נאמן ליהודה ולציון ולהשתדל לחזק את האנשים שמסביבי באמונה במולדתנו היהודית'".

בטרזיינשטט השתלב מנצ'ר באופן טבעי בפעילות החינוכית והתרבותית, וכשבאוגוסט 1943 הגיעה קבוצה של 1,260 ילדים מבאליסטוק והוחזקה בנפרד, היה מנצ'ר מהמדריכים שהתנדבו לטפל בהם. ב-6 באוקטובר שולחו הילדים והצוות המטפל ברכבת גירוש לאושוויץ. ב-7 באוקטובר, עם הגיעם לאושוויץ, נרצחו הילדים והמלווים ובהם אהרון מנצ'ר.

על מותו של אהרון מנצ'ר, בדברי סיכום למפגש ביד ושם, אמרה אורה קדם: "בשבילי, אהרון מנצ'ר מסמל את כל מה שאבד לעם היהודי ולאנושות [...] בעיני רוחי אני רואה אותו באחת מפגישותינו האחרונות כשעל פניו ארשת של רצינות ומישהו שר ביידיש את השיר קורע הלב:

איך שטיי דו אין פייער ובעברית: עומד אני כאן באש
עס ברענט ארום מיר סביבי בעירה
זינגט אלע מיט: שירו כולכם עמי:
צער גוף טייז געשטארבן אמנם הגוף נספה
די נשמה אבער ניט, אך לא הנשמה."

הכותבת היא מנהלת מדור העדויות באגף הארכיונים של יד ושם.

אהרון מנצ'ר עם הגיעו לישראל ב-1939

סמינר למחנכים יהודיים מחו"ל

יומן אירועים

מאת דוד מצלר

על אף מצב הביטחון הקשה בארץ, הגיעו מחנכים יהודיים מארצות דוברות אנגלית לבית הספר המרכזי להוראת השואה של יד ושם לסמינר של שבועיים (23 ביולי עד 7 באוגוסט). זו הפעם הראשונה שיד ושם עורך סמינר למחנכים יהודיים בלבד מחו"ל. משתתפי הסמינר למדו רבות על השואה בהרצאות מאנשי אקדמיה חשובים מיד ושם ומהאוניברסיטאות בארץ ובפעילויות חינוך אחרות בסמינר. הידע שרכשו - היסטורי ופדגוגי - יאפשר להם לחזור לקהילותיהם ולשמש בהן מנהיגים בנושא חינוך השואה. את הסמינר מימנו התכנית המשותפת לחינוך יהודי של הסוכנות היהודית, משרד החינוך ותכנית אספר להוראת השואה ביד ושם.

כשאוטובוס ובו עשרים ושמונה משתתפי הסמינר עוצר בשערי יד ושם בשעות הבוקר המוקדמות, מתחיל עוד יום של הסמינר הייחודי...

25 ביולי, 8:15 בבוקר

המשתתפים מתכנסים בכיתה 16 בבית הספר המרכזי להוראת השואה - קפה, שיחות חולין ועוד כמה שיחות טלפון אחרונות לפני תחילת מושב הבוקר. בשעה 8:30 בדיוק אפרים קיי, מנהל הסמינרים למחנכים מחו"ל ביד ושם, מציג את תכנית היום ומספר מה מתוכנן לשבת הקרובה.

האור כבה, ומוקדן הסרט **השנאה הארוכה ביותר - חלק שלישי**, שעניינו האסלאם והאנטישמיות. כעבור שעה פרוץ רוברט ויסטריך מהאוניברסיטה העברית מספר על החרפת האנטישמיות בעולם הערבי היום. הוא מדבר על כישלון ועידת דרבן, על החד-צדדיות של האו"ם ובראש ובראשונה על התקשורת הערבית שבה ישראל והעם היהודי מוצגים כאכזריים, בלתי אנושיים וצמאי דם. לנוכח המצב בישראל כיום, מתעוררת תחושה שנושא הסמינר וההווה מתמזגים זה בזה.

המחנכים נחלקים לשלוש קבוצות ודנים באסטרטגיות להוראת האנטישמיות של העבר ושל היום בכיתה.

29 ביולי, 16:00 אחר הצהריים

למשתתפים ניתנת הזדמנות להציג את החוויות החינוכיות שלהם בעניין השואה. אן וייס מברין מאר בפנסילוניה, מייסדת ומנהלת של קרן החינוך "עניים מהאפר", חולקת עם הקבוצה את חוויותיה מעבודתה על השפעת תמונות מהשואה על ילדים בבתי ספר. בביקור באושוויץ בשנת 1986 היא גילתה אוסף נדיר של תצלומים אישיים שנלקחו מבעליהם במחנה. בשש עשרה השנים האחרונות היא מסיירת בעולם בניסיון לחבר שמות וסיפורים לפנים שבתמונות. **האלבום האחרון: עיניים מאפר אושוויץ - בירקנאו** יצא לאור בשנת 2001, ואפשר לעיין בו ביד ושם. פרופ' יהודה באואר, יועץ מדעי ליד ושם, ופרופ' דוד בנקיר, ראש מכון המחקר ביד ושם, ד"ר זאב מנקוביץ' ממרכז מלטון ורבים אחרים תורמים לסמינר ומקדמים אותו בתחומי מומחיותם השונים כגון אידאולוגיית הגזע הנאצית, השפעת ההיסטוריה והזיכרון על החינוך ודילמות של מנהיגות יהודית בשואה.

שרה בלומנטל מבוקה ראטון בפלורידה מסבירה מדוע רצתה להגיע לכאן: "רציתי לשפר את ידיעותיי ואת כישוריי כדי לפתח תכנית לימודים על השואה המותאמת לגיל התלמידים. אני מתעניינת במיוחד בדרכי הוראת השואה לילדים רכים, אפילו לילדי כיתה א'". שרה עובדת בבית ספר הלל ללימודי בוקר בקהילה שלה.

"אני בת לניצולי שואה", היא ממשיכה, "והיה טבוע בי רושם מסוים על השואה. הסמינר היה מאלף. הלקח החשוב ביותר שאני לוקחת עמי הוא חשיבות ההנחלה לילדים את הממדים של מה שאבד. רק לאחר שיוזעים מה אבד, שאר הדברים מקבלים משמעות של ממש. עלינו להפוך את הסיפור לאנושי".

6 באוגוסט, 12:00 בצהריים

הקבוצה מפוזרת ברחבי בית הספר ואוכלת ארוחת צהריים. אן מתקשה להאמין ששבועיים של סמינר עומדים להסתיים. הסיור בצפון והביקור בבית לוחמי הגטאות תרמו תרומה אמיתית לגיבוש הקבוצה. מלאת השראה, אן חוזרת לארצות הברית בתחושה שתשמש "שגרירה של יד ושם".

15:00 אחר הצהריים

האוטובוס יוצא מיד ושם להר ציון. המשתתפים פוסעים לקברו של אוסקר שינדלר לפגישה עם שני ניצולי שינדלר. מחר הם עתידים להיפגש למפגש-דיון עם אבנר שלו, יושב ראש הנהלת יד ושם, ולאחריו, בשעות הערב, להתכנס לארוחת הפרידה. בסיום הסמינר הראשון לאנשי החינוך היהודיים מתגבשת אמונה חזקה ברעיון התכנית תוך ציפייה למפעלים ולסמינרים דומים בעתיד. צוות בית הספר המרכזי להוראת השואה שמח בשותפיו החדשים הרבים מכל רחבי העולם שעמם הוא יכול לעבוד בשיתוף פעולה לקידום ייעודו של יד ושם - חינוך השואה וזיכרון השואה.

הכותב הוא רכז פעילות חו"ל בבית הספר המרכזי להוראת השואה.

משתתפי הסמינר במושב אחר הצהריים

אירועי בית הספר המרכזי להוראת השואה: יולי-ספטמבר 2002

30 ביוני - 3 ביולי הכנה למורים מלווים לפולין מטעם משרד החינוך

1-8 ביולי קורס הכנה למורים היוצאים לפולין מטעם הסתדרות המורים

11 ביולי יום עיון למאתיים קציני בסיס חיל האוויר פלמ"חים בנושא "האדם בשואה"

14-29 ביולי קורס שנתי למדריכים המיועדים לעבוד במגמת ההדרכה של בית הספר המרכזי להוראת השואה

18 ביולי הדרכה לשבעים מורים דתיים מחו"ל מטעם הסוכנות היהודית

18 ביולי יום עיון למשלחת בני נוער מפולין מטעם משרד החינוך

21-26 ביולי סמינר "הלל" - קורס הוראת השואה לסטודנטים יהודים ממדינות חבר העמים

22 ביולי יום עיון למאתיים מורים מבתי ספר יסודיים מטעם כפר חב"ד

24 ביולי יום עיון למשלחת צה"ל לפולין

24 ביולי - 4 באוגוסט סיור לימוד בפולין לקורס מדריכים בפולין - הסיור חותם שנת לימוד ומהווה מבחן לחניכים לפני הסמכתם למדריכים בפולין

25 ביולי יום עיון למשתתפים בקורס שליחים לארצות הברית, לצרפת, לאוסטרליה ולקנדה מטעם הקרן הקיימת לישראל

31 ביולי יום עיון למשלחת צה"ל לפולין

1 באוגוסט יום עיון למאתיים חניכים ומדריכים צעירים מעמותת בני המושבים

4-21 באוגוסט סמינר למחנכים ממדינות חבר העמים במסגרת הפרויקט המשותף ליד ושם, לסוכנות היהודית ולבית לוחמי הגטאות ובסיוע ועידת התביעות שמטרתו להרחיב את הוראת השואה במדינות חבר העמים

5 באוגוסט יום עיון לבנות שירות לאומי לקראת שנת שירות בחו"ל מטעם הסוכנות היהודית

5 באוגוסט יום עיון בעברית, באנגלית, באיטלקית, בצרפתית, ברוסית ובהונגרית למתנדבי שראל (יחידה צבאית של מתנדבים מחו"ל)

5 באוגוסט יום עיון לתנועות נוער: המחנות העולים והשומר הצעיר

11-23 באוגוסט קורס להכשרת מורים ישראלים דוברי רוסית ללימוד השואה במדינות חבר העמים ולהדרכה ביד ושם ובבית לוחמי הגטאות במסגרת פרויקט המשותף ליד ושם, לסוכנות היהודית ולבית לוחמי הגטאות ובסיוע ועידת התביעות

28 באוגוסט יום עיון למורים מבית הספר עלומים לחינוך מיוחד

29 באוגוסט - 6 בספטמבר הסמינר השביעי ביד ושם לעשרים מחנכים מנורדריין-ווסטפלן בגרמניה בארגון של תאודור שוודמן

10 בספטמבר - 15 באוקטובר השתלמות לעובדי משרד העבודה בנושא "מושגי יסוד בתולדות השואה"

בחודשים יולי ואוגוסט הגיעו ליד ושם קבוצות סטודנטים יהודים מפולין, מהונגריה, מאמריקה הלטינית ומארצות הברית במסגרת פרויקט "תגלית". מטרת הפרויקט היא לקרב צעירים ליהדותם ולישראל.

"שבר בת עמי"

יצא לאור: כרך ראשון של הסדרה

ב ימים אלו יוצא לאור הכרך הראשון בסדרה של ארבעה כרכים בהוצאת יד ושם: **שבר בת עמי - פרקים בתולדות היהדות הדתית בתקופת השואה**. סדרה זו מספרת את סיפורם של היהודים הדתיים-חרדים בתקופת השואה בהקשר היסטורי כללי ויהודי של תולדות השואה. במובן זה הסדרה היא פריצת דרך משמעותית, שכן סיפורם של היהודים הדתיים בתקופת השואה הוא אחד החלקים בסיפור השואה שלא טופל כראוי במחקר ובספרי הלימוד.

סדרה זו היא פריצת דרך משמעותית במובן נוסף: זו אחת ההזדמנויות הראשונות של יד ושם לעבוד עבודה צמודה וישירה עם הציבור החרדי. משום כך נכתב הספר מתוך שיתוף, מרתק ופורה כשהוא לעצמו, בין קבוצה של חוקרים ושל רבנים חרדיים ובין צוות היסטוריונים ואנשי חינוך בפקוחו של ההיסטוריון הראשי של יד ושם פרופ' דן מלמן. הסדרה כתובה אפוא כך שתהיה קשובה לצרכים ולרגישויות של החרדים ובה בעת תהיה אמינה ותענה על אמות מידה של כתיבה היסטוריוגרפית אקדמית.

הכרך הראשון עוסק בתולדות האורתודוקסייה בגרמניה בשנות ה-30 ומסתיים בחיסולה בתקופת המלחמה. בין השאר הוא דן באופייה הייחודי והלא כל כך ידוע של האידיאולוגיה של "תורה עם דרך ארץ", בהתמודדות הרבדים של ציבור שומרי התורה בגרמניה עם איסור השחיטה הכשרה (מ-21 באפריל 1933) ועם השינוי במעמד בתי הכנסת בגרמניה, בחיסול המוסדות של האורתודוקסייה ועוד. כל אלו נדונים בעזרת מאות קטעי מקור, בהם קטעים שעד כה לא ראו אור כמו מתכונים לבישול ללא בשר שהתפרסמו בעיתונים היהודיים בעקבות איסור השחיטה הכשרה.

כך זה, כמו כל כרכי הסדרה, מיועד הן לציבור הרחב והן להוראה. לשם כך מצורף לכל כרך מדריך למורה כדי לסייע לו לעבד את תוכני הספר לשיעור בכיתה. עוד מצורפת לסדרה קלטת וידאו של קטעי עדויות ערוכות העוסקות בנושאי הספר. גם קלטת זו היא מפעל ראשוני וחלוצי המאפשר להתוודע במישרין לדמויות ולחוויית של היהודים הדתיים בתקופת השואה.

סדרת הספרים פותחה בזכות תרומתם הנדיבה של רודולף ואידית טסלר מארצות הברית לזכר ילדיהם של שלמה ואסתר טסלר ושל ילדיהם של דוד ופרדל הופמן.

פול קורולוק, אמריקני החי בטוקיו, שלח ליד ושם מכתב בדואר האלקטרוני: "בתחילת השנה גיליתי שאמי, שנפטרה בשנת 1993, נולדה כיהודיה [...] אודה לכם מאוד אם תוכלו לתת לי מידע על סבי וסבתי: שניידר יוסף, יליד 21 בנובמבר 1893; שניידר רגינה, ילידת 14 באפריל, 1894. סבי וסבתי ניהלו מעדנייה ברח' 47 Sapiehy בלבוב". במכתב נוסף ששלח לאחר מכן בדואר האלקטרוני כתב: "אמי נולדה בסביבות 1923, ושמה המקורי היה לואיז

או לוסיה שניידר. היה לה אח מבוגר ממנה, שאולי נקרא בשם זיגמונט".

רימה לרמן, עובדת יחידת שירותי מידע ויעץ של יד ושם, ערכה חיפוש של השמות שמסר קורולוק במסד הנתונים בהיכל השמות, ובתוך זמן קצר מצאה דפי עד של יוסף, של רגינה ושל זיגמונט שניידר מלבוב. את הדפים הגישה בשנת 1956 גיזלה וובר מחדרה, לזכר דודה, דודתה ודודנה, ובשנת 1999 הגישה אותם שוב במבצע הבין-לאומי לאיסוף ולהצחת שמות קרבנות השואה שערך יד ושם. (המבצע הניב למעלה מ-400,000 דפי עד חדשים, ונסרקו ומוחשבו בו קרוב ל-2 מיליון דפי עד). הפעם היא הוסיפה דף עד בעבור בת דודתה לוסיה תוך הערכה כי גם היא נספתה. המידע בדפי העד תאם למידע שנתן קורולוק, גם של כתובת המעדנייה.

מתוך רגישות לפרטיות ולהשפעות הרגשיות של התגלית, התקשרה לרמן לזכור כדי לספר לה את החדשות. בשיחה מרגשת מאוד סיפרה לרמן לזכור כי בת דודתה לוסיה שרדה מן השואה וכי ילידה של לוסיה חיים ביפן ובארצות הברית. לאחר מכן יצרה לרמן קשר עם קורולוק ביפן ונתנה לו את הכתובת ואת מספר הטלפון של וובר כדי

ארכיון התצלומים והסרטים והיכל השמות. שיטה זו גרמה לעיתים לעבודה מיותרת ובלבלה את קהל הפונים. כיום ליד שולחן חדר הקריאה יושב יועץ - ספרן, ארכיונאי, עובד ארכיון התצלומים והסרטים או מומחה שמות - ומשתמש במשאבי כל ארבע היחידות המינהליות ובאוספיהן על פי צרכיו של כל פונה ופונה.

לעיתים קרובות אנשים יוצרים קשר עם יד

הסגל ולארי בן אור. בן אור חיפשה את המידע המבוקש בארכיוני יד ושם ומצאה הודעות על משחקי שחמט ממחנה המעבר וסטרבורק, תצלום של טורניר משחקי שחמט במחנה לנדסברג ורשימה של שחקני שחמט יהודים מפורסמים מלפני המלחמה. בהיכל השמות היא מצאה דף עד המנציח את זכרו של שחקן השחמט המפורסם דוד פשעפיוורקה, ובספרייה היא מצאה רומן על משחק שחמט בשואה.

עם הפנים לקהל

גישה חדשה לשירותי מידע

טורניר שחמט במחנה העקורים לנדסברג

ושם בתקווה לחבר פאזל משפחה של אנשים הפוזרים במקומות שונים בעולם עקב השואה. לעתים, כמו במקרה של קורולוק, חלקי הפאזל מתחברים בקלות או שהמידע המבוקש ניתן. במקרים אחרים סגל יד ושם מסוגל לספק פיסת מידע חשובה כמו תאריך המוות, ומידע זה מאפשר לעמיתים במוסדות אחרים להשלים את התמונה.

קרוב לשישים שנה אחרי השואה רוב האנשים נואשים מלמצוא קרובים ששרדו, ובדרך כלל די להם בסגירת מעגל. וכך נכתב באחד המכתבים שהתקבלו לא מכבר: "במשך שנים רבות דיברה משפחתנו על גורל דודנו שנספה בשואה [...] במשך שנים רבות חיפשתי אחר קברו [...] בעת האחרונה, בזכות המאמצים העקשניים

"בכיתי כשקראתי את הודעתך. שתהיי את וכל העובדים אתך גמולים על מעשיכם"

של שאול פררו מיד ושם, איתרנו את קברו בפולין. ברצוני לציין לשבח את פררו ואת כל הסגל ביד ושם ולהודות להם על עבודתם שאפשרה לנו לסגור מעגל. ארגנו מניין, והיום אנו נוסעים לפולין כדי לפקוד את קברו של דודי ביום השנה (יארצייט) למותו, המתקיים מחר. זו תהיה הפעם הראשונה בחמישים ושבע שנים שייאמר קדיש על קברו". במקרים אחרים הציבור מבקש מידע היסטורי או אקדמי באופיו. "ארגון מסוים פנה אלינו בבקשה לקבל מידע על שחמט בשואה", מספרת חברת

שיוכל ליצור קשר עם בני דודיו הישראליים. "לגב' לרמן שלום רב", השיב קורולוק בדואר האלקטרוני, "בכיתי כשקראתי את הודעתך. שתהיי את וכל העובדים אתך גמולים על מעשיכם".

סיפורו של קורולוק אופייני למאות בקשות המידע המגיעות בדואר האלקטרוני, בדואר ובפקס מדי חודש ליחידת שירותי מידע ויעץ ביד ושם שנפתחה למטרה זו בשנת 2000. לפני כן כל בקשה שהגיש הציבור הייתה מטופלת בכל אגף או מחלקה בנפרד - הספרייה, ארכיון המסמכים,

השאלות של הפונים דומות: חיפושים אחר קרובי משפחה אבודים, בני דור שני ושלישי המנסים לשחזר את הסיפורים שהוריהם וסביהם לא יכלו לספר, חיפוש אחר תערוכות וסרטים, מסמכים מבית הספר התיכון ומהאוניברסיטה. עם זאת כל בקשת מידע היא סיפור בפני עצמו, פאזל המחבר מקורות מסוגים שונים מהאוספים העצומים של יד ושם תוך שימוש ביכולות ובמומחיות המגוונות של אנשי הסגל. כל תשובה היא חלק מפאזל גדול יותר של החוויות של הקרבנות, של הניצולים ושל הקהילות בתקופת השואה.

נדיה כהן היא מנהלת שירותי מידע ויעץ, וצבי ברנהרט הוא סגן מנהלת שירותי מידע ויעץ ואחראי על המחשוב בהיכל השמות.

"יהודים, הצילו את עצמכם!"

שחרורו המר של מחנה הכפייה ינישוב

מאת דוד זילברקלנג

ביום שישי 6 בנובמבר 1942, בשעה 18:00 בערב, כאשר שש מאות אסירים מחנה הכפייה ינישוב בפולין כמעט נרדמו, התפרצו למחנה שמונה עשר פרטיזנים, מרביתם יהודים, בקריאות "ידן, ראטעוועט זיך!" ("יהודים, הצילו את עצמכם!") בראשם היה יהושע פינטל, אסיר נמלט מינישוב שחזר להציל את חבריו ולנקום את נקמתו.

אוכלוסיית האסירים של המחנה הקטן גדלה שלושה שבועות קודם לכן עקב חיסולה של הקהילה היהודית של אנופול-ראחוב ב-15 באוקטובר. מפקדי שלושה מחנות כפייה הגיעו לאנופול-ראחוב באותו יום כדי לבחור עובדים כשירים לעבודה במחנותיהם, ואילו אלפיים היהודים הנותרים הועלו על רכבות וגורשו למחנה ההשמדה סוביבור. כמאה יהודים נלקחו למחנה בגושצ'ירדוב וכמאה לבודזין, והקבוצה הגדולה ביותר הועברה למחנה ינישוב. על ינישוב פיקד פולקסדיטשה (גרמני אתני) מקומי אכזרי, פיטר איגנור, והוא הנהיג משטר נוקשה, הכה יהודים בקביעות והחרים את רכושם, את חפציהם האישיים ואת מזונם.

חיסול אנופול וגירוש היהודים ממנו למחנות סמוכים היו חלק קטן מפעולת הרצח הנמשכת והגדולה ביותר בשואה: בחמש החודשים האחרונים של שנת 1942 נרצחו כ-9,500 יהודים בממוצע מדי יום בגנרל-גוברנמן, יחידת מינהל מדינית שהקימו שלטונות הכיבוש הגרמניים בחלקי פולין שלא סופחו לרייך, ובה מחוזות ורשה, קרקוב, רדום, לובלין וגליציה (לבוב). בחודשים אלו נסרקו הגטאות בשיטתיות כדי לתפוס ולרצוח את כל היהודים. למעט מספר קטן של יהודים שהיו אמורים להישאר מאחור ולהיות פועלי כפייה. בחודש ינואר 1942 היו בגנרל-גוברנמן למעלה מ-2 מיליון יהודים.

בסופה של אותה שנה נותרו פחות מ-300,000 יהודים.

בפריצה לינישוב ירו הפרטיזנים למוות בשומרים הגרמנים ואילצו את איגנור למסור לידיהם כלי נשק, זהב וחפצי ערך אחרים. לאחר מכן הם גררו אותו לכיכר המחנה תוך שהם מעודדים את האסירים לנקום בו, ואז הרגו אותו הפרטיזנים. על פי הוראות שקיבלו מארגון האם שלהם, המחנת הפולנית-קומוניסטית גורדיה לודובה, לקחו עמם הפרטיזנים ליער רק עשרה עד חמישה עשר אסירים. כשעזבו את המחנה, בשעה 20:30, הם דחקו ביהודים הנותרים להימלט. עמדו שם קרוב לשש מאות איש מבוהלים, ללא משמר, "חופשיים" וקרובים ליער. מה עשו?

יהודים מקומיים שהכירו את האזור ניסו לברוח באישון לילה לידיים פולנים. אחרים לא ידעו להיכן ללכת או למי לפנות וניסו להתחבא ביער הסמוך או במחנות כפייה אחרים. חלק גדול מהאסירים הלא מקומיים נשארו המומים במחנה מכיוון שלא הכירו את האזור. חלק לקחו מהמחסנים ציוד ואספקה כדי לקיים את עצמם. השאר, אובדי עצות, החליטו לשלוח משלחת שתדווח על התקרית לתחנת המשטרה הקרובה ולקוות לטוב. מהמשטרה יצאה הוראה לכל היהודים להמתין במחנה. בלילה חזרו אסירים נמלטים אל המחנה, ומספר האסירים עלה בו למאה שישים.

מוקדם בבוקר למחרת, ב-7 בנובמבר, הגיעו עשרים אסירים שנמלטו מינישוב למחנה גושצ'ירדוב בתקווה שמאה פועלי הכפייה היהודים במחנה יוכלו למצוא להם מקום מסתור. אך ליהודי המחנה לא היה מקום להסתיר אנשים רבים כל כך, ולכן החליטו עשרים הנמלטים לברוח ליער. באותו בוקר, בשעה 7:00, הקיפו

אנשי אס-אס, כבאים וכוח עזר אוקראיני את ינישוב. אחר הצהריים הם העמידו את היהודים במסדר והובילו אותם ברגל לאנופול. כחמישים יהודים נורו בצד הדרך, וגופותיהם הועמסו על עגלה. היהודים הנותרים באנופול הועמסו על קרונות משא ונשלחו לבודזין.

כמעט כל מאות היהודים הללו שנמלטו באותו לילה, לרבות היהודים בהנהגת הפרטיזנים עצמם, נהרגו בתוך חודשים מעטים, מרביתם בתוך ימים. המשטרה הגרמנית וה-אס-אס רדפו אותם, וכך גם פולנים מקומיים. וכשמצאו אותם הפולנים המקומיים, הם עשו אחת מן השתיים: הרגו אותם או הסגירו אותם לגרמנים תמורת פרס - קילוגרמים מעטים של סוכר.

לייבל מוזיקנט היה אחד מהנמלטים מינישוב באותו לילה. הוא התחבא בבונקר תת-קרקעי ביער עם שלושים אנשים. לילה אחד יצא ממקום המסתור בשליחות קצרה של הקבוצה. כאשר שב בבוקר שלמחרת, מצא את כולם מתים, ערומים ומבוזרים. לפי הגסות והרשלנות של הרצח ושל ההתעללות, הניח שזה מעשה ידיהם של פולנים מקומיים. מכיוון שלא ידע לאן לפנות, הלך למחנה הכפייה בודזין והסגיר את עצמו שם. מוזיקנט שרד לא מפני שברח ליערות אלא משום שהסגיר את עצמו במחנה כפייה נאצי ועבד בו, בתקווה שישאר בחיים.

ברגע עגום זה בהיסטוריה האנושית היה הקיום היהודי תלוי על בלימה. במאבק היומי להישרדות לא היה אפשר לצפות את תוצאותיו של שום מעשה. ובמילותיו של ניצול אחר מבודזין, דניאל פרייברג, שזכר שני אסירים נמלטים אחרים מינישוב שבאו לבודזין: "בעיניהם היינו אנו חופשיים והם היו כלואים".

הכותב הוא העורך של יד ושם - קובץ מחקרים.

תמימי האמונה ותמימי האמנות

אחים לצרה ולעמידה הרוחנית

מאת יהודית שן-דר

השנה הצליחו עובדי המטבח להשיג שופר. הרבי מסאטמר החליט שיתקע בשופר בחצר למרות האיסור החמור על התקהלות, והידיעה עברה מפה לאוזן, מספרת ריבה אברמוביץ בעדות שנתנה ביד ושם.

היות שרבים מהבאים היו שומרי מסורת, היה צורך להקים בית כנסת במקום. ואמנם בית הכנסת ב"מחנה ההונגרים" שכן בקצהו של אחד מצריפי הגברים, צריך שיועד לחולים. מן הרישום של עיר-שי (למטה משמאל) עולה כי האסירים הקימו במקום בית תפילה מהודר, ובו ארון קודש ודוכן לשליח הציבור מעוטרים במנורה ובלוחות הברית. אולם עיר-שי לא ביקש לייפות את המציאות הקשה: גדר תיל מבתרת את הרישום לארבעה חלקים ואינה מניחה לנו להתעלם מגדרות התיל המקיפות את המחנה שבית הכנסת מצוי בו.

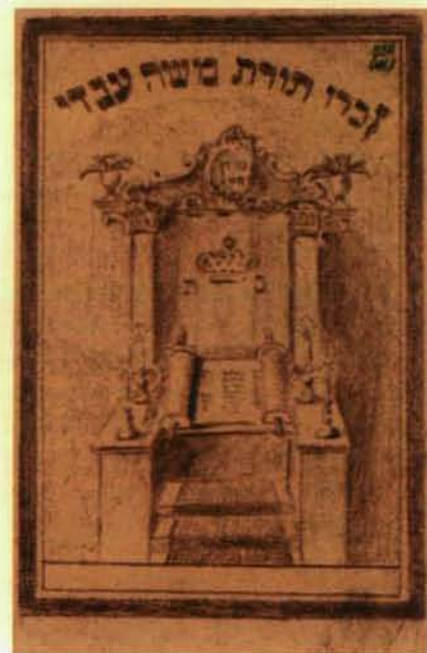
האמנים אינם אלא בבואתם של המאמינים; אלו ואלו דבקו בעיקשות השמורה לתמימים, מי באמונתו הדתית ומי בכוחות היצירה, במקומות ובזמן שהדעת אינה מקבלת לא את האמונה ולא את האמנות. תמימי האמנות מצאו בתמימי האמונה אחים לא רק לצרה אלא גם להתמודדות ולעמידה הרוחנית בפני כיליון הבשר והרוח. אין פלא אפוא כי ביצירותיהם של אמני השואה בגטאות ובמחנות נמצא ביטוי לדבקות באמונה. אוסף יצירות האמנות באגף המוזאונים של יד ושם הוא מאגר מרשים לעדותם של האמנים אשר מיאנו להיכנע לצו השעה. העובדה כי באוסף מצויות יצירות לא מעטות המתארות תפילה וקיום של מצוות השבת והחג מאשרת את אשר מסרו הניצולים בעדייותיהם על דבקותם של המאמינים באמונתם.

בין הבאים ביולי 1944 ל"מחנה ההונגרים"

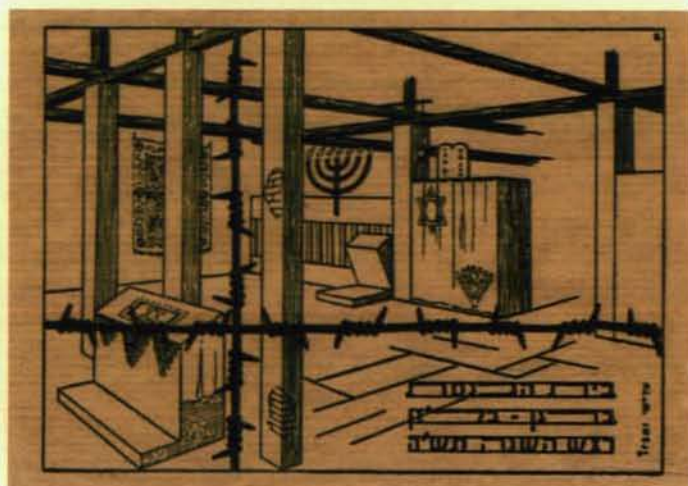
בברגן-בלזן, היה גם הגרפיקאי פסח עיר-שי. הוא היה אחד מ-1,684 יהודי הונגריה שהיו במשלוח המיוחד שה-אס-אס היה אמור לשחרר מתוך "רצון טוב" במסגרת המשא ומתן בין המנהיג הציוני רז'ה (ישראל) קסטנר לבין אדולף אייכמן. בברגן-בלזן שהו חלק מיהודים אלו כחמישה חודשים, ואת חגי תשרי עברו במחנה. "בראש

ל אף הקשיים והאיסורים הרבים בתקופת השואה לא פסקו האמונה, הדבקות בהלכות הדת והדו-שיח עם בורא עולם. באותם זמנים קשים נמצאו דרכי ביטוי רבות ואישיות לאמונה, והפרט התאים את קיום המצוות לתנאים שנכפו עליו. "אנשים תמימי אמונה המשיכו גם בגיהנום לדבוק באמונת אבותיהם", כדבריו של הסופר אהרן אפלפלד.

וכמו תמימי האמונה האלה, גם האמנים התמידו במלאכת היצירה על אף הקשיים שמקלטו אליהם באותה תקופה ממש ולעתים בגללם.

אשר ברלינגר (1889-1944), דף מתוך לוח לשנת תש"ד, טרזיינשטט, 1943, העתק שמש, ארכיון יד ושם

פסח עיר-שי (1898-1968), בית הכנסת בברגן-בלזן, 1944, הדפס קרומית רכה על נייר, תרומת חיים רשף

פעילות אמנותית ענפה התקיימה בין חומותיו של גטו טרזיינשטט בצ'כוסלובקיה. בסוף נובמבר 1941 הגיעו לטרזיינשטט מפראג המגורשים הראשונים, ובהם אמנים אחדים. האמנים צורפו מיד למחלקה שמתפקידה היה להמציא למפקדת המחנה תכניות, תרשימים וגרפים המתעדים את הנעשה במחנה. רישומים אלו מתארים בצבעים בהירים את חייהם הנוחים לכאורה של המגורשים שהגיעו לטרזיינשטט. הנאצים ניצלו את הפעילות האמנותית להסוואת ההשמדה, אך בד בבד עם הצוירים שהכינו בהוראת מפקדי הגטו, יצרו האמנים בסתר יצירות מחתרטיות ובהם תיעדו את התנאים האמיתיים של האסירים ואת דבקותם במסורת היהודית.

"כשהגענו לטרזיינשטט הופתענו לדעת שמצד אחד העבודה במחנה נמשכה בשבתות ובחגים, ומצד אחר לא הוטלו כל מגבלות על קיום תפילות", מעידים תושבי הגטו לשעבר. התפילות נערכו בכמה מקומות, וכל קהילה שהגיעה למחנה התרכזה סביב רב שהגיע מאותו מחוז. בחלק מבתי כנסת מאולתרים אלו, בעליות גג ובמרתפים, הייתה ההשתתפות ערה מאוד, ובחגים הם היו מלאים עד אפס מקום.

יצירתו של פליקס בלוק (למטה מימין) מתארת את אחת מתפילות חג הסוכות שלכבודה התכנסו מתפללים רבים. בציור נראה ספר התורה נישא בידיו של אחד המתפללים, והחזן והרב עומדים משני צדי התיבה עטורי טליתות וחבושים במגבעות החזן והרב האופייניות ליהודי גרמניה. הכול לוט בערפל בעליית הגג, ורק ארון הקודש וספר התורה בוהקים באור - זו אורה של האמונה המחזקת את הדבקים בה. לעומת יצירה זו, רישומו של יאן

בורקה, שהגיע לטרזיינשטט כשהיה בן שמונה עשרה בשנת 1942, הוא רישום נזירי של עליית גג דומה שהוסבה למקום תפילה ומתעד תפילת שחרית של יום חול. בורקה, אף שהיה חילוני, ביקש לתעד את קיום המצוות בין חומות הגטו מתוך הזדהות עם המבקשים לשמר את מסורת אבותיהם.

"כל מעייני היו נתונים לתפילין. כיצד אוכל להצילם משרפה? התפילין היו כל רכושי ומאודי, בהם יכולתי לעבוד את הקדוש ברוך הוא", מציין הרב מלריך בזיכרונותיו. היהודי שומר המצוות ביקש לדבוק במסורת אבותיו, והנחת התפילין היוותה מקור חשוב להמשכיות זו. בטרזיינשטט עדיין

נ ת א פ ש ר
ל ש ו מ ר י
המסורת לדבוק
בהנחת התפילין.
לפחות לזמן מה,
כפי שמתואר
ברישומו של
אוסט אונגר
(משמאל). אך
מ ש נ ש ל ח ו
תושבי הגטו
מזרחה למחנות,
נשללה מהם
זכות זו. יצירתו
ה ק ט נ ה
והאינטימית של
אשר ברלינגר
(ארתור), גם
היא מגטו

טרזיינשטט (עמוד 10, למטה מימין), מהווה עדות לנחרצות של תמימי האמונה אשר חרתו על קירות בתי הכנסת את המילים האלה: "זכרו תורת משה עבדי" (מלאכי ג', כ"ב) - מילותיו של הנביא מלאכי המבטיח את הגאולה לשומרי המצוות. בעיטור בחלקה העליון של התיבה רשום "טרזין תש"א" כדי להזכיר את מקום התפילה ולהזכיר כי הגאולה לא פקדה אותו, שכן ממנו שולחו אל מחנות המוות רבים מן תמימי האמונה ותמימי האמונות וגורל אחד זומן להם בתקופה שבה "כוכבי השמים וכסיליהם לא יהלו אורם" (ישעיהו י"ג, י').

הכותבת היא האוצרת הבכירה במוזאון לאמנות.

אוסט אונגר (1901-1945), מתפלל עם תפילין, 1942-1944 עיפרון על נייר, אוסף המוזאון לאמנות, יד ושם

פליקס בלוק (1898-1944), תפילה, טרזיינשטט, 1943, צבע מים על נייר, תרומת עליזה שיק

"נוער יהודי יכול למצוא עניין בשואה בעצם ההשתתפות הפעילה במימוש המטרה של זיכרון השואה, בפרט דרך מעורבות ביד ושם. המשאבים המוקדשים לכך והאנשים הנמרצים המחויבים למטרה חשובה זו הם היוצרים את הקשר בין השואה לבין אנשים שאין להם כל נגיעה לנושא", מציינת גודמן-אספולר.

"אם לא נשכיל להנחיל את חשיבות החינוך על השואה ולפתח תכניות לאנשים שאינם מודעים לה, בתוך כעשרים שנה לא יהיו עוד ניצולים שיוכלו לשמש עדים לטרגדיה זו. החשש העיקרי שלי הוא שלדורות הבאים לא יהיו משאבים מספיקים כדי ללמוד לעומק נושא חשוב זה", מזהיר קליין. כדי להבטיח שהדור הצעיר, ללא עדים לשואה,

תפקיד חברי ההנהגה הצעירה הוא להבטיח שההיסטוריה תזכור את מה שקרה בתקופה נוראה בהיסטוריה של היהודים ושל העולם – השואה. משימתנו העיקרית היא למצוא דרך לשלב את המאורע הזה בחיינו היום ולעולם לא לשכוח. מטרה חשובה אחרת היא לספק לקהלים חסרי ידע על השואה את המשאבים החינוכיים הנדרשים לעורר בה עניין". מסבירה חברת ההנהגה הצעירה של האגודה האמריקנית למען יד ושם ד"ר רחל גודמן-אספולר. את ההנהגה הצעירה ייסדה בשנת 1997 קבוצה של יהודים בני עשרים עד ארבעים שהיו נחושים לקדם את ההוראה ואת ההנצחה של השואה. למן הקמת הקבוצה גדל מניין החברים בה מאוד ויזמותיה

נושאים את לפיד הזיכרון

ההנהגה הצעירה של האגודה האמריקנית למען יד ושם

ד"ר רחל גודמן-אספולר

יפנים את לקחי השואה וינחיל את מורשת זיכרון השואה, חברי ההנהגה הצעירה סבורים כי יש לפעול על פי קווים מנחים מסוימים: "העם היהודי חייב לזכור את מה שעבר עליו, את המורשת שאבדה, ולזכור שבסופו של דבר יצאנו מנצחים, כל זאת

תוך שימור מורשת הנרצחים", אומרת גודמן-אספולר. "עלינו גם להיות אמפתיים כלפי עמים אחרים וקבוצות אחרות שלא שפר עליהם גורלם, להיות רגישים לטרגדיות היסטוריות ולעמוד מול האתגר הנמשך של מכחישי שואה". קליין רואה חשיבות "במיצוי רב ככל האפשר של דור הניצולים למען הדורות הבאים ובהכרה בכך שכל הניצולים הם גיבורים".

בהמשך לפעילויות רחבות ההיקף שמתוכננות לשנה האקדמית 2002-2003 (תשס"ג), מחלקת החינוך של האגודה האמריקנית, בשיתוף חברי ההנהגה הצעירה, תארח את הכינוס החמישי לפיתוח מקצועי של הוראת השואה – "עובדות ושאלות נפוצות על השואה".

"התכניות הנולדות מההתלהבות של מחלקת החינוך ושל חברי ההנהגה הצעירה של האגודה האמריקנית מסייעות לנו להביא את לקחי השואה למאה ה-21", מסביר אלי זבורובסקי, יושב ראש האגודה האמריקנית וניצול שואה בעצמו. "אנו רגילים לחשוב שהזיכרון מיטשטש אט-אט עם השנים טשטוש ליניארי, אך בכל הקשור לזיכרון השואה אני רואה תופעה הפוכה בדיוק. המחויבות והמסירות של החברים הצעירים שלנו מעוררת השראה. זה נוסך בי ביטחון באשר לעתיד יד ושם וזיכרון השואה".

הכותבת היא המנהלת החינוכית של האגודה האמריקנית למען יד ושם. ד"ר רחל גודמן-אספולר משמשת פסיכולוגית קלינית בבית הספר לרפואה הר סיני, שבקהל הלקוחות שלו ניצולי שואה ובני משפחותיהם. מרק קליין משמש עורך דין בניו יורק, ב-UBS PaineWebber Inc.

התרחבו, ובהן מספר רב של תכניות חינוכיות וחברתיות מדי שנה. חלק גדול מהפרויקטים של חברי ההנהגה הצעירה ממומנים בשיתוף מחלקת החינוך של האגודה האמריקנית שנוסדה בשנת 1999 כדי לספק מענה לביקוש הגדל והולך בארצות

מרק קליין

הברית לתכניות חינוך על השואה.

קרליין מאסל ואלי זינגר משמשים יושבי ראש שותפים של ההנהגה הצעירה המונה חמש מאות חברים. מאסל וזינגר חברים גם בוועד המנהל של האגודה שהוקם בשנה האחרונה ושמורכב כולו מנציגי דור ההמשך, בהם מלווין בוקייה, איירה דרוקר, דייוויד הלפרן, זגמונט וילף, מרק וילף, שריל ליפשיץ, מייקל מילר, אקסל סטבסקי, ד"ר רומנה פרימוס, מורי קושניר והארי קרטן. מאסל, שסבה וסבתה היו ניצולי שואה, מציינת: "במעורבות שלי בפעילויות חברי ההנהגה הצעירה רציתי שאנשים בגילי יידעו איך חיו קרבנות השואה, איך הם מתו ומה היה חלומם על המשכיותה של הרוח היהודית. אני מקווה שמורשת זיכרון השואה תלמד את העולם לקח חשוב לעתיד". חבר ההנהגה הצעירה עורך דין מרק קליין מוסיף: "לחברי ההנהגה הצעירה אחריות מיוחדת: נשיאת לפיד הזיכרון והעברתו מהניצולים לדורות הבאים. אנן, בני הדור הצעיר, איננו קשורים לשואה במישרין, ויש לנו יתרון מפני שהמעורבות הרגשית שלנו קטנה יותר".

לחברים רבים בהנהגה הצעירה, כמו מאסל, מניעים אישיים למעורבותם בהנהגה הצעירה. גודמן-אספולר מספרת: "ההיסטוריה המשפחתית שלי מילאה תפקיד חשוב. אמי הייתה ילדה כשהוסתרה בבלגיה, והוריה היו ניצולי מחנה ריכוז". קליין, בן לניצולי שואה, אומר: "השואה מעולם לא הייתה רחוקה מתודעתי. זה משהו שחשבתי עליו תמיד, קרוב לוודאי יותר ממרבית חבריי". עם זאת,

חסע לעולם שכם ונחר בקעת הקהילות

מאת שחר לוי ודנה פורת

כדי להבין את המשמעות המלאה של השואה ואת הסבל הרב שהיה מנת חלקם של היהודים, חשוב להבין בדיוק מה נחרב.

בשנת 1992 הקים יד ושם את בקעת הקהילות - מענה על הקריאה להנציח את העולם שנחרב ואמצעי להבנה טובה יותר של תקופת השואה. כעבור עשור שנים - בחודש ספטמבר 2002 - נערך אירוע הוקרה בבקעת הקהילות לציון עשרים שנים של שיתוף פעולה בין יד ושם לאגודה האמריקנית למען יד ושם. האירוע נערך בנוכחות שרת החינוך לימור לבנת, חברים ומנהלים מהאגודה האמריקנית, ידידי יד ושם ברחבי העולם, ניצולי שואה וחברי הסגל והנהלה של יד ושם.

בבקעת הקהילות חצובה בתוך סלע טבעי בחלק הדרומי של הר הזיכרון, והיא מצבת זיכרון בולטת ומרשימה המדברת בשבב אלפי הקהילות היהודיות שנחרבו והקהילות המעטות שסבלו אך שרדו. האנדרטה

תקס בבקעת הקהילות

הוקמה בכפוף לחוק יד ושם משנת 1953 הקובע את מחויבותו של יד ושם להנצחת קהילות, בתי כנסת, תנועות וארגונים, וכן מוסדות ציבור, תרבות, חינוך, דת וצדקה. את בית הקהילות שבבקעה תרמו יושבי ראש האגודה האמריקנית למען יד ושם אלי זבורבסקי ורעייתו דיאנה, והוא משכן תערוכות זמניות שעניינן חיי היהודים לפני המלחמה ומצגת אור-קולית של שמונה עשרה דקות על תפקיד הקהילה בחיי היהודים. הרעיון להקמת בקעת הקהילות גובש ב-1977 בפגישה של אלי זבורבסקי וד"ר יצחק ארד, יושב ראש הנהלת יד ושם דא, והיא נוסדה בעזרת ידידי יד ושם ברחבי העולם תחת שריטו של אלי זבורבסקי ומכספי תרומות של ה-Landsmanschaften ועוד. בבקעת הקהילות מתקיימים אירועים המנציחים את התרבות והמסורת היהודית, וכן פעילות חינוכית עם מורים, תלמידים וחיילים, עצרות זיכרון וכינוסים של ניצולי שואה מארגונים שונים.

למעלה מחמשת אלפים שמות של קהילות יהודיות חקוקים על מאה ושבע לוחות מאבן ירושלמית המסודרים על פי מפת אירופה וצפון אפריקה. לוחות האבן מתנשאים לגובה של עשרה מטרים, מתפתלים כמו מבוכ בכל רחבי הבקעה ויוצרים חצרות וקירות, כניסות ודרכים ללא מוצא. במבט-על בבקעת הקהילות נראית כמו מבוכ של חורבות, כמו עולם שנחרב כמעט לחלוטין. מצד אחד, ההליכה בין החצרות גורמת למבקר בה להרגיש קטן ממדים משום גודלה של יד הזיכרון, והיא נוסכת בו יראה לנוכח גודל האבדה. מצד אחר, השמים הפתוחים שמעל והצמחייה שמסביב מבטאים את המשכיות החיים.

האדריכלים ליפא יהלום ודן צור - שקיבלו בשנת 1998 את פרס ישראל היוקרתי על מפעל חיים, לרבות

תכנון בבקעת הקהילות - מסבירים: "במקום לבנות אנדרטה רגילה מאבן או גן זיכרון ביקשנו להנציח עולם שנחרב ובה בעת לציין את תחיית המתים [...] כאשר התחלנו בתכנון, מזכרנו בחזון יחזקאל של בקעת העצמות היבשות: 'היתה עלי יד ה' ויוציאני ברוח ה' ויניחני בתוך הבקעה והיא מלאה עצמות. והעבירני עליהם סביב סביב והנה רבות מאד על פני הבקעה והנה יבשות מאד [...] כה אמר אדוני ה': הנה אני פותח את קברותיכם והעליתי אתכם מקברותיכם עמי והבאתי אתכם אל אדמת ישראל' (יחזקאל ל"ז, א'-י"ב)".

מחשבה רבה הושקעה בלמעלה ממאה אלף האותיות בעברית ובלטינית של שמות הקהילות. השמות בעברית נכתבו בדרך כלל כפי שהיו שגורים בפייהם של היהודים, ואילו השמות באותיות לטיניות נכתבו כפי שהגו אותם לא-יהודים ערב מלחמת העולם השנייה. הגדלים השונים של האותיות מלמדים על גודלן של הקהילות היהודיות. הגרפיקאים דוד גרוסמן ויקי מולכו מספרים: "פיתחנו צורה של כתיבת אותיות המבוססת על תגליפי עברית עתיקה בני יותר מאלפיים [...] לאותיות הלטיניות בחרנו אותיות קלסיות ונייטרליות.

השתדלנו למצוא מקום מסוים לכל שם - מקום קטן, מיוחד, לכל קהילה כדי שאף קהילה לא תאפיל על רעותה [...] השקענו מאמץ מיוחד כדי שהשמות לא ייכתבו בטורים ישרים כמו במדריך טלפון. במקום זאת השמות מפורזים כדי להדגיש את ייחוד הקהילות. שמות אלו הם חתימות חקוקות באבן לדורות הבאים - עדות היסטורית".

וכך כתוב בכניסה לבקעה: "אתר זה מנציח אלפי קהילות ישראל שהיו תחת שלטון גרמניה הנאצית וגרורותיה. רובן המכריע חרבו בשואה. מיעוטן שרדו אך נפגעו קשות. למעלה מאלף שנים ישבו היהודים על אדמת אירופה, בנו את קהילותיהם ושמרו על ייחודם הלאומי היהודי. הם ידעו ימים של שקט ופריחה תרבותית וימי שפל שבהם נאלצו לנטול את-מקל הדודים, לחפש מקומות חדשים ולשקם את קהילותיהם. בכל מקום בו ישבו, תרמו מכישרונם לעמים שבקרבם חיו. בבקעה זו יישמר זכרם לעד".

סיפוריהן של הקהילות המונצחות בבקעת הקהילות הם מצד אחד סיפוריהן של קהילות שנחרבו פחות ממאה שנה מאז נוסדו, ומצד אחר סיפוריהן של קהילות עתיקות יומין במסורת היהודית. קהילות אחדות היו ביתם של מאות אלפי יהודים, קהילות אחרות של עשרות מעטות. ערב השמדתן הייתה כל אחת מהקהילות היהודיות גדושה ביצירותיו ובתרבות, בדת ובמסורת, בפוליטיקה ובמסחר. כיום, על פי רוב לא נשאר שריד מקהילות אלו אלא יד זיכרון ושמות - יד ושם.

עוד על בקעת הקהילות - באתר האינטרנט של יד ושם www.yadvashem.org
דנה פורת היא מנהלת אתר האינטרנט של יד ושם.

בקעת הקהילות

"אני" חסר אונים

דמות האדם העולה מיומני יהודים בתקופת השואה

מאת קובי ריבלין

ומנים אישיים היו כנראה סוג הכתיבה הנפוץ ביותר בתקופת השואה: ידוע על כמות עצומה של יומנים שנכתבו בשואה, ורבים מהם הוסתרו, אבדו או הושמדו ולא נמצאו עד היום. היהודים כתבו יומנים בגטאות, ביערות, במסתור, בממרים ואפילו במחנות ההשמדה. את רובם ליווה פחד מתמיד שיומנם יתגלה והם ייענשו בחומרה ואף ישלמו בחייהם על הכתיבה.

עמוס גולדברג, סטודנט מצטיין באוניברסיטה העברית בירושלים, מסיים בימים אלו את עבודת הדוקטורט שלו "אני" - חסר אונים - כתיבת יומני היהודים בתקופת השואה.

עמוס גולדברג

מלגה מהקרת על שם נחום, שרה וברוך אייזנשטיין ז"ל שמעניק המכון הבין-לאומי לחקר השואה ביד ושם. השנה קיבל גולדברג ממכון המחקר גם את מלגת גרטנר לעידוד ולתמיכה במחקר כדי לקדם את סיום כתיבת המחקר.

מחקרו של גולדברג מתבסס בעיקר על קריאת יומנים מתקופת השואה, לרבות יומנים שלא התפרסמו עד כה. זהו מחקר בין-תחומי העושה שימוש בתאוריה הספרותית ובתאוריה הפסיכואנליטית כדי להתמודד עם אחת החידות הגדולות של המחקר ההיסטורי במאה ה-20: דמות האדם בשואה. כבר בשנת 1964, עם ניצני המחקר ההיסטורי של השואה בישראל, אמרה פרופ' לני יחיל שהחידה הגדולה של השואה היא דמות האדם, אולם המחקר ההיסטורי, מעצם טבעו, התמקד בקולקטיב, בתהליכים ובמוסדות. גולדברג מדגיש: "השואה היוותה שבר פנימי, תרבותי ודתי שערער את המושגים האנושיים היסודיים ביותר. חשוב במיוחד לנסות לבחון זאת מנקודת מבטם של הקרבנות, ולכן אני מנסה ללמוד מהמכניזם, מהאכזבה, מהיאוש ומהתקווה המצויים ביומנים, מה הניע את כותביהם, איזה תפקיד מילאו היומנים בחייהם ובעיקר איזו דמות אדם עולה מהכתב".

כדי לענות על שאלות אלו, גולדברג משתמש במודל של אדם כפי שהוא מנוסח בתאוריות של "סיפור חיים" המקובלות בספרות ובמדעי החברה. זהו מודל אוטוביוגרפי שבו אדם מספר בגוף ראשון

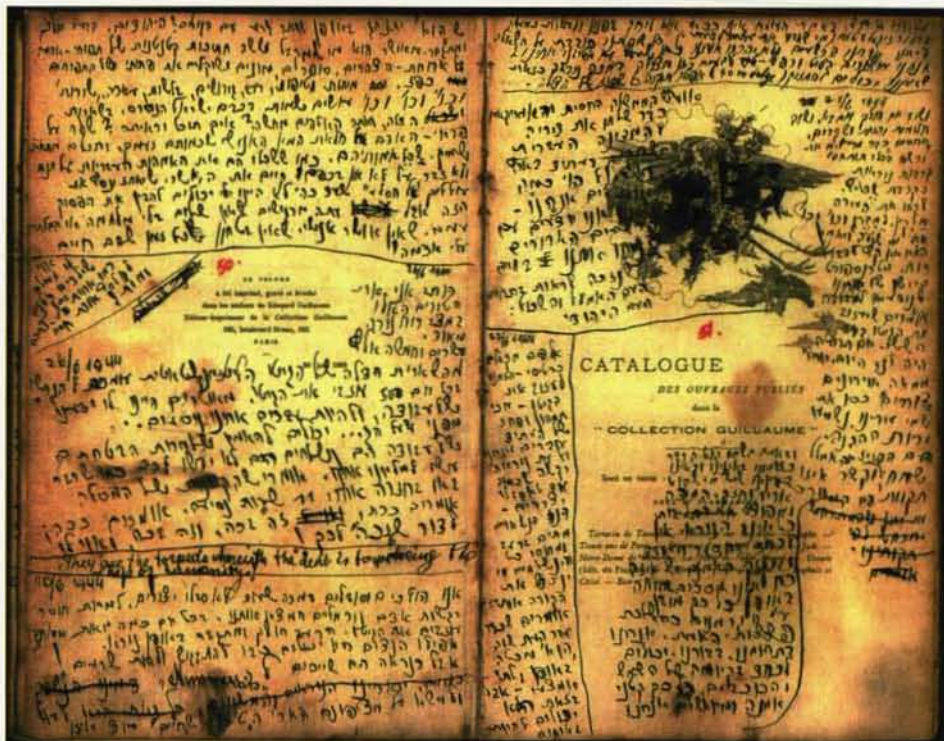
את סיפור חייו, ולפיו בזמן שאדם מספר את סיפורו, הוא מכונן את העצמיות שלו על ידי בחירת התכנים ואופן עיצובם וארגונם בסיפור. גולדברג אומר שהיומנים שנכתבו בתקופת השואה הם סיפור חיים יוצא דופן: "הלחץ, ההשפלה וההתעללות ביהודים מצד הנאצים ונכוחותם התמידית כמעט של המוות והרצח היו קיצוניים כל כך, עד שהם חדרו לתוך האדם, לשפה שלו ולתפיסתו העצמית. גיליתי שנשאר ביומנים מעט מאוד מסיפור חיים נורמלי ושכבד התקווה יש גם יאוש והתפרקות של מבנה הסיפור ושל כותבו".

כותבי היומנים בשואה כתבו בעיקר מתוך רצון לתעד ולהשאיר זכר למה שהיה. לדעת גולדברג, "זה שינוי בתפיסת האדם את עצמו ובתפיסת הזמן שלו. זו כתיבה ללא תודעה של ההווה וללא עיכול של מה שעובר על הכתב באותו רגע, כתיבה הנמשית במידה מסוימת מתוך כוונה חשית שלכאורה מנתקת את הכותב מהחוויות הקשות שעוברות עליו בזמן הכתיבה, אולי מתוך תקווה שהעיתיד יגאל בדיעבד את מה שנכתב".

דוגמה להתפרקות זו אפשר לראות ביומנו של חיים קפלן מוורשה. יומנו של קפלן נידון הרבה בספרות ההיסטורית אולם כמעט ולא נידון מההיבט של "סיפור

חיים". קפלן כתב יומן גם לפני השואה ושינה מאוד את סגנון הכתיבה שלו עם הכיבוש הנאצי. יומנו הפך מיומן בעל אופי אוטוביוגרפי אישי מאוד ליומן בעל אופי תיעודי היסטורי, מאוד לא אישי. בהקשר מעט אחר הוא הסביר שאין עוד סיפור אישי, שכן הסיפור של כולם הוא בעצם סיפור אחד. אמירה זו אופיינית וייחודית ליומני השואה, שכן הם מנסים מאוד לספר את הסיפור האישי של כותביהם אך גם מערערים על קיומו של סיפור אישי ולעיתים אף על קיומו של האדם כאינדיבידואל כפי שהיה לפני השואה.

אירועי השואה מעידים שאפשר, במידה רבה, לדרוס אדם עד כדי פירוק הפיזי, הנפשי והרוחני. לכן העיסוק בדמות האדם והמחקר של דמות האדם בשואה אינם רק בעלי ערך היסטורי גבוה אלא גם חשובים להבנת האדם - על חוסנו אך גם על שברירות. גולדברג רואה במלגה שקיבל ממכון המחקר של יד ושם "כבוד גדול והכרה משמעותית בסוג כזה של מחקר, המביא להסתכלות מורכבת ומפוקחת יותר על מושג האדם ולציוויו מוסרי לעתיד: לעולם לא להגיע למצבים שבהם אנשים עלולים לאבד חלקים מהאנושיות שלהם, כפי שלעיתים קרה בתקופת השואה, ולפי העדות המצמררת שאפשר למצוא ביומנים הרבים".

יומן של אלמוני מגטו לודז' שנכתב בעברית, בפולנית, ביידיש ובאנגלית בדפי הספר Les Vrais Riches

מלגות של המכון

הבין-לאומי לחקר השואה

מאת לילך שטדלר

בטקס חלוקת המלגות ב-5 ביוני העניק יד ושם באמצעות המכון הבין-לאומי לחקר השואה חמש עשרה מלגות לתלמידי מחקר הלומדים באוניברסיטאות בארץ והכותבים עבודות על השואה לתואר שני ולתואר דוקטור. את הפרסים מימנו קרנות שאת רובן ייסדו ניצולי שואה כדי להנציח את זכר יקיריהם, לעודד את חקר תקופת השואה ולהנחיל את זיכרונה לדורות הבאים. את הטקס פתח אבנר שלו, יושב ראש הנהלת יד ושם, ופרופ' דן מכמן, ההיסטוריון הראשי של יד ושם, בירך את הזוכים. שתיים מהמלגות היו מטעם המכון ליהדות זמננו באוניברסיטה העברית העובד בשיתוף פעולה הדוק עם המכון הבין-לאומי לחקר השואה ביד ושם.

ואלה מקבלי המלגות: מאוניברסיטת בר אילן - משה וייץ ויצחק ירון; מהאוניברסיטה העברית - חוה בן ששון, בתיה ברוטין, אפרת כרם, יעל נידם-אוריטו, קיריל פפרמן, אפרת קומיסר, סוזנה קוקונ; מאוניברסיטת תל אביב - נלי אורן, רות בראודה, אסתר ובמן, שלמה שאלתיאל, נועה שילה-שועלי וליאת שטייר-לבני.

העבודות שנבחרו עוסקות בנושאים מגוונים, בהם ייצוג השואה בשיח הציבורי המצרי בשנים 1945-1962, יחסי הגומלין בין ה-אס-אס לבין חברת אי-גה פרנץ באושוויץ, השואה בקרים ובקווקז, פולין ופולנים בעיני יהודי פולין בתקופת מלחמת העולם השנייה ונושאים אחרים על השואה ועל תוצאותיה. ואלה כמה מתלמידי המחקר אשר נמנים עם הזוכים השנה ובשנים קודמות ועומדים לסיים את עבודת הדוקטור בשנת הלימודים תשס"ג: מיכאל באלף מהאוניברסיטה העברית בירושלים שעבודתו המצא מנוחה נכונה לזעקה ולתקווה - הנצחה וזיכרון השואה בתנועות הקיבוציות זיכתה אותו בפרס מהקרן על שם אידה למברג לבית שרר ודב למברג ז"ל; בועז כהן מאוניברסיטת בר אילן שעבודתו המחקר ההיסטורי של השואה בישראל - מאפיינים, מגמות ותהליכים זיכתה אותו בשני פרסים מהקרן על שם נחום, שרה וברוך אייזנשטיין ז"ל ומהקרן על שם נורברט וליזה שכטר ז"ל; וסוזנה קוקונ מהאוניברסיטה העברית בירושלים שעבודתה הפליטים היהודיים באיטליה 1945-1951 זיכתה אותה בפרס מהקרן על שם נורברט וליזה שכטר ז"ל.

לקבלת טפסים למלגות ללימודי תואר שני ותואר דוקטור לשנת תשס"ג יש לפנות למכון הבין-לאומי לחקר השואה בטלפונים 02-6443507, 02-6443480.

פרויקט חינוך על השואה במדינות חבר העמים

כחלק מהמאמץ המתמשך לפתח מערכת תמיכה לרשת החינוך היהודית במדינות חבר העמים, פתח בחודש אוגוסט בית הספר המרכזי להוראת השואה קורס בשפה הרוסית למחנכים ממדינות חבר העמים, ונוסף על כך ערך סמינר למורים ישראלים דוברי רוסית.

שתי יזמות חינוך אלו היו חלק ממסגרת רחבה של פעילויות שתכליתן להעלות את המודעות לשואה, לחזק את הזהות היהודית ולשפר את הקשרים עם ישראל בקרב קהילות יהודיות במדינות חבר העמים. הפרויקט רחב ההיקף הוא מיזם משותף של יד ושם, הסוכנות היהודית ובית לוחמי הגטאות, בשיתוף פעולה עם ארגונים יהודיים מקומיים במדינות חבר העמים ובסיוע ועידת התביעות.

בין הפעילויות המתוכננות בהמשך הפרויקט: פעילויות הדרכה למורים ולאנשי חינוך יהודיים במדינות חבר העמים בהנחיית חברי סגל של יד ושם ובית לוחמי הגטאות, פעילויות מורחבות לנוער במדינות חבר העמים והכנת חומרי לימוד ברוסית.

לדברי ד"ר מוטי שלם, מנהל בית הספר המרכזי להוראת השואה, "זהו מאמץ משולב ראשון מסוגו בעל פוטנציאל גדול ומשמעותי ליצירת תשתיות תוכן ותשתיות הוראה במדינות חבר העמים".

שיתוף פעולה בין יד ושם לבין מוזאון השואה בווינגטון מאת דוד מצלר

בחודשים האחרונים נוצר שיתוף פעולה חשוב בתחום החינוך בין יד ושם לסגל החינוך הבכיר של מוזאון השואה בווינגטון הברי. בימים 29 באפריל עד 2 במאי נערך הכינוס "בוחנים את המשותף", ומטרתו הייתה לפתוח ערוצי שיתוף פעולה חדשים בין שני המוסדות ולגבש תכנית עבודה משותפת לשנת 2003. כינוס המשך מתוכנן להתכנס בשנה הבאה ביד ושם, ירושלים.

בפגישה בווינגטון התוודעו נציגי יד ושם, בעזרת סגל מוזאון השואה בווינגטון, לעקרונות שעמדו מאחורי הקמת מוסדות מוזאון השואה בווינגטון, למחלקות המוזאון, לאנשי הסגל ולתערוכות המוזאון. סדרת סדנאות אפשרה לסגל יד ושם ולסגל מוזאון השואה בווינגטון לזהות מטרות משותפות ולדון בהבדלים ביניהם בהוראת השואה. כמו כן, נעשו השוואות בין תכניות החינוך והתכניות הפדגוגיות של שני המוסדות.

בראש משלחת יד ושם לווינגטון עמד מנהל בית הספר המרכזי להוראת השואה ד"ר מוטי שלם, ועם חבריה נמנו חברי סגל בכירים של בית הספר: שולמית אימבר, דניאל פרק, ענבל קווייט ודוד מצלר. המשלחת זכתה לאירוח של מנהלת אגף החינוך במוזאון השואה בווינגטון שרה אוגליבי, של מתאם תכניות מנדל למענקי מחקר למורים דניאל נפוליאנו ושל סגל החינוך הבכיר של מוזאון השואה בווינגטון - סטפן פיינברג, ווארן מרקוס, וויליאם מנקי, דון וורפלה, שרי וורר ולין וויליאמס.

בפגישה המתוכננת להתכנס בירושלים בשנה הבאה, יהיו סיור באתר יד ושם, קשת רחבה של פעילויות חינוך, הרצאות וסמינרים שמטרתם לערוך לסגל מוזאון השואה בווינגטון היכרות עם יד ושם ועם מפעלי החינוך שלו. בסימן זה של התרחבות מיזמי שיתוף הפעולה בין שני המוסדות, ביקר ביד ושם בסוף חודש יולי פרד זיידמן, היושב ראש הנבחר החדש של מועצת המנהלים של מוזאון השואה בווינגטון. בביקור נלווה אליו יושב ראש הנהלת יד ושם אבנר שלו, והוא ערך לו סיור מקיף באתר והציג לפניו את היעדים ואת התקדמות התכנית "יד ושם 2001". כמו כן, נפגש זיידמן עם הסגל הבכיר ביד ושם.

"אל תיקחו את אבא שלי..." - סרט וערכת לימוד חדשים

תכניות הלימוד שהופקו עד כה ביד ושם ושעוסקות במרקם החיים היהודיים בגטאות התמקדו במגוון דמויות ותחומי חיים, וכולן יחד מציירות תמונה רחבה יחסית של המציאות ששררה בגטאות.

בעת האחרונה הנפיק יד ושם סרט - אל תיקחו את אבא שלי - בצירוף ערכת לימוד למורה, והוא חושף ממד נוסף בהוויית הקיום בגטאות: המשפחה היהודית. בסרט מתוארים המעבר החד של התא המשפחתי מהחיים הנורמליים למסגרת סגורה וכפויה בגטו והגלגולים שהוא עובר בה. הסרט סוקר את הוויי החיים היהודיים והתא המשפחתי היהודי טרם מלחמת העולם השנייה ובזמן המלחמה מראשית תהליך הגטואיזציה (1940) ועד החיסול הסופי של הגטאות (1944).

בחינת חיי המשפחה בגטו עצמו נעשית באמצעות ניתוח התא המשפחתי ב"תחנות" של התמסדות החיים בו: הכניסה לגטו, מציאת מגורים ותנאי הדיור, הניסיונות להשיג מקורות פרנסה או מזון, ההתמודדות עם מחלות ועם מוות הנגרמים מתנאי התברואה הירודים או מהשילוחים למחנות. לבד מן ההשפעה המפוררת שהייתה על פי רוב לתנאים הללו על לכידותה של המשפחה, היו בגטו גם אירועים מלכדים: לידת ילדים, נישואים והתרחקותם של קשרים חדשים. מבחינה זו הייתה המשפחה מסגרת חיים שאנשים שונים נכספו לה כדי לבטא את דבקותם בחיים ולמצוא מסגרת תומכת בתהליך התמודדותם עם קשיי הקיום.

תהליך הגטואיזציה התרחש באזורים שונים, בשלבים שונים במהלך המלחמה. הסרט בוחן משפחות מגטאות ורשה, לודז', ביאליסטוק ווילנא ומנסה לבחון באיזו מידה היו לנסיבות ההיסטוריות-גאוגרפיות השפעה על התא המשפחתי.

בקרוב: בניין מבואה חדש ביד ושם

בחודש דצמבר יחנך יד ושם את בניין המבואה החדש - חלק בלתי נפרד ממכלול הכניסה החדש ואחד המרכיבים בתכנית הפיתוח הרב שנתית "יד ושם 2001". את המבואה תכנן האדריכל בעל המוניטין הבין-לאומי משה ספדיה. המבואה תשמש גשר בין העולם היום-יומי לאתר ההנצחה ותכין את המבקרים לחוויה הרגשית המזומנת להם בסיור באתר יד ושם.

המבואה הוקמה בעזרת תרומתם הנדיבה של דוד ופלה שאפל, ובה יהיו בין השאר Books and Resource Center שתורם האדריכל דוד עזריאלי ושתנהל קבוצת סטימצקי בע"מ, וכן קפיטריה שתנהל יוטבתה בע"מ.

מעשה של הכרת תודה

מאת ז"ר מרדכי פלדיאל

בספטמבר 1943 נדדה משפחת בכר, משפחה של שש נפשות, באזור הררי באלבניה. בנדודיה נתקלה המשפחה באיש זר ששמו חסן הוטי. בני המשפחה אמרו לו כי הם פליטים הבורחים מהמהומה שהתחוללה בעקבות פלישת הגרמנים לאלבניה וביקשה את עזרתו. הוא הסכים לסייע למשפחה, אך מאוחר יותר, כשהבחין הוטי, מוסמלי מאמין, שבני חסותו אוכלים בתקופת צום הרמדן, דרש לדעת את פשר הדבר. מתוך אמון ברצון הטוב של מארחו גילה אשר בכר, אב המשפחה, את האמת על משפחתו: הם יהודים שברחו מפרישטינה בקוסובו לאלבניה כדי למצוא מקלט במדינה שהייתה נתונה אז בשליטה של האיטלקים; מאז שנסוגו האיטלקים הם נתונים במנוסה מהגרמנים. מאותו הרגע ועד גירוש הגרמנים שנה לאחר מכן הגנו בני משפחת הוטי בנאמנות על משפחת בכר ושמרו על זהותם בסוד.

בתום המלחמה עזבה משפחת בכר את אלבניה ועלתה לישראל. בשנת 1994, לבקשת רחל לזר לבית בכר, הכיר יד ושם בחסן הוטי, באמו ובשני ילדיו חסידי אומות העולם.

בעת האחרונה נודע כי אחד מבניו של חסן הוטי ז"ל, בירחן הוטי, נזקק בדחיפות לעבור ניתוח שאי אפשר לעשות באלבניה. ב-1998 תיאם נתן זאב, מנכ"ל תיירות ישראל, ביקור בישראל במימון יד ושם לקבוצה נבחרת של חמישים חסידי אומות העולם. בקבוצה היה גם אחד מבניו האחרים של חסן הוטי. כאשר נודע לזאב על מצבו הקריטי של בירחן הוטי, עשה את הסידורים הדרושים להטסתו לישראל ופנה ליד ושם בבקשה לסייע באשפוזו.

המנהל הכללי של יד ושם ישי עמרמי פנה לפרופ' נחום הלפרין מבית החולים אסף הרופא בצריפין. הוא סיפר להלפרין כי החולה הוא בנו של גוי שסיכן את חייו להצלת יהודים בתקופת השואה, ובית החולים הסכים לעשות את הניתוח המסובך - החלפת מפרק ירך - ללא תשלום.

הניתוח נעשה בשבוע האחרון של חודש יולי ועבר בהצלחה. ב-7 באוגוסט, לאחר כמה ימי החלמה כשרחל לזר לצדו, טס בירחן הוטי בחזרה למולדתו אלבניה, והוא אסיר תודה על הנדיבות שהרעיפו עליו זאב נתן, יד ושם ובית החולים אסף הרופא.

המגילה "שם" של מקסיקו סיטי - הנצחת שמות של קרבנות שואה מאת אלכסנדר אברהם

על פי הציווי "לא עוד" ובהשראת הקמפיין הבין-לאומי של יד ושם "לכל איש יש שם", צעירים במקסיקו סיטי משתתפים בפרויקט "שם", ובו הם קיבלו עליהם להנציח שמות של קרבנות שואה ולהנציח את זיכרון השואה לחרות. במגילה ענקית נודדת הציגו המתנדבים למעלה משבעים אלף שמות של יהודים שנרצחו בתקופת השואה. את השמות כתבו בכתב יד למעלה מ-1,500 בני משפחות מהקהילה היהודית של מקסיקו סיטי.

את הפרויקט יזמה ומנהיגה "אחרי" - ועדת הנוער של ה-Centro Deportivo Israelita (מרכז הספורט היהודי הגדול במקסיקו) - בניצוחם של חבייר דודו גלבוואסר, והוא נחנך כחודש לפני יום הזיכרון לשואה ולגבורה 2002. חברי תנועות נוער, קבוצות של סטודנטים ומרצים יהודים, סטודנטים הלומדים לימודי בוקר בבתי ספר יהודיים מקומיים וחברי ארגונים יהודיים ביקשו מקרובי משפחה ומידידים לתעד שמות של קרבנות שואה. כל אדם התבקש לתעד חמישים שמות לפחות, לרבות שמות של קרבנות ממשפחתו שנספו בשואה.

רוב שמות הקרבנות - שישים אלף שמות בדיוק - מקורם בהיכל השמות ביד ושם, הנתון בעיצומה של מלאכת הרכבה ומחשוב של הרישום המקיף ביותר של קרבנות שואה בניסיון לשמר ולהנציח את השמות ואת הזהות של כל אחד מהקרבנות.

כדי להכין את המשתתפים למשימה שנכונה להם, הכינה ועדת הנוער של מרכז הספורט היהודי במקסיקו ערכה מיוחדת לכל משתתף, ובה איגרת הסבר, סיפור אישי קצר של קרבן שואה, רשימה של חמישים שמות של קרבנות שואה והנחיות לכתיבת השמות בטופס מיוחד. לאחר מכן נסרקו הטפסים למחשב, הורכבו למונטז' והודפסו על כרזה ענקית של שבעה על שלושה מטרים וחצי. המגילה "שם" הוצגה בפעם הראשונה בטקס יום הזיכרון לשואה שנערך השנה במקסיקו סיטי. את הכרזה אפשר להעביר בקלות ממקום למקום לשימוש כרקע בטקסי הנצחה. נשיא מרכז הספורט Centro Deportivo Israelita מרקוס מטה כהן הגיש ליד ושם העתק קטן יותר של המגילה בביקורו האחרון בירושלים, אות הערכה על תרומתו של יד ושם לפרויקט בפרט ולהנצחת השואה ולחקר השואה בכלל.

אלכסנדר אברהם (משמאל) ומרקוס מטה כהן מציגים את ההעתק הקטן של מגילת "שם".

נח פלוג

נח פלוג, ששימש מזכ"ל מרכז הארגונים של ניצולי השואה בישראל שנים רבות, מונה בעת האחרונה ליושב ראש הארגון. פלוג, החבר גם בוועד המנהל של יד ושם, נבחר בעת האחרונה לתפקיד נשיא הוועד הבין-לאומי של אסירי אושוויץ. בין התפקידים שמילא בעבר: יועץ ועדת הכספים של הכנסת ויועץ כלכלי של שגרירות ישראל בגרמניה.

משה זנבר

משה זנבר, יושב ראש מרכז הארגונים של ניצולי השואה בישראל לשעבר וגזבר ועידת התביעות לשעבר, מונה בעת האחרונה ליושב ראש הוועד המבצע של ועידת התביעות. זנבר מילא בעבר את תפקיד נגיד בנק ישראל, והוא משמש היום נשיא כבוד של הפדרציה העולמית של יהודי הונגריה.

צבי בכרך (עורך), "אלה דברי האחרונים" - מכתבים אחרונים מן השואה, יד ושם, ירושלים תשס"ב-2002, 290 עמודים

בספר עדויות אישיות ישירות ובטובות שנכתבו בגטאות, במחנות מעבר, ברכבות שנסעו למזרח, במחנות ריכוז ובמחנות מוות, ללא כל פרשנות של המשקיף מן החוץ. זו חשיפה אותנטית של חוויות ורגשות אישיים, של התמודדות עם הסבל ועם המוות הקרב.

עדות ראשונית בגוף ראשון, מזוהה בשם, היא עדות משכנעת יותר, אמינה יותר, נוגעת ללב. בעזרת עדויות כאלה הקביעה המוכרת "רצח שישה מיליונים" נעשית מוחשית וממשית יותר.

רוח בונדי, שורשים עקורים - פרקים בתולדות יהדות צ'כיה, 1945-1939, יד ושם, ירושלים תשס"ב-2002, 224 עמודים

אל ספרי התיעוד והמחקר על גטו טרזין מצטרף ספר ייחודי זה על היבטים מיוחדים של הגטו ושל קורות יהודי צ'כיה: הומור כנשק להתמודדות עם חיי היום-יום בטרזין, מעמד המיוחסים, גורלן של הנשים, מפעל עזרה של איש צעיר, ילדים במחנה המשפחות באושוויץ ועוד.

"הייתי רוצה שגטו טרזין יוזכר כפי שהיה", כותבת רוח בונדי. "מקום של התעלות נפש וגם של קשיחות, של קטנוניות וגם של רוח לב, של עזרה הדדית וגם של התעלמות מסבל הזולת, קלידוסקופ של בני אדם במלכוד ובמצוקה, שידעו לשמור רובם ככולם על צלם אנוש, שלא התאכזרו איש לרעהו, שקיוו להחזיק מעמד עד קץ המלחמה המיוחל, אשר בעבור רובם איחר לבוא".

ז'אן אנצ'ל, תולדות השואה - רומניה, יד ושם, ירושלים תשס"ב-2002, כרך א' - 778 עמודים (כולל מפות), כרך ב' - 719 עמודים (כולל מפות)

זה המחקר המקיף ביותר על תולדות יהודי רומניה לפני השואה, בתקופת השואה ואחריה. הוא עוסק בעיצוב המדיניות של רומניה כלפי היהודים ובחיים היהודיים הפנימיים, ומתוארת בו השמדתם של יהודי בסרביה, בוקובינה וטרנסניסטריה. המחקר מבוסס על תיעוד עשיר מארכיונים שנפתחו רק בעת האחרונה.

אנה פודצ'צקי, אנה - אישה בחנוטה, יד ושם, ירושלים, בשיתוף ההוצאה לאור של משרד הביטחון, תשס"ב-2002, 375 עמודים

זה סיפורה של צעירה יהודייה שניחנה בכישורן של ראיית הנולד. פעם אחר פעם נוכחה לדעת כי תחושותיה והערכותיה התגשמו, אך מאמציה לשכנע את בני משפחתה ואת יהודי העיירה קורץ להימלט נכשלו. בספר תיאור מרשים של מאבקה של אנה היפהפייה לשרוד בשואה. גלמודה ונואשת נדדה אנה ממקום למקום, מושכת את עיני כול וזוכה להערצה מצד אחד אך מצד אחר נופלת טרף לאנשים שניצלו את טוב לבה ואת תמימותה. אישיותה המיוחדת והעצמה הרוחנית שלה הופכים את קורותיה לסיפור מרתק ועוצר נשימה.

בלה גוטרמן (עורכת), בלב בערה השלהבת - יומנה של פלה שפט המחנה העבודה גרינברג, יד ושם, ירושלים תשס"ב-2002, 129 עמודים

במחנה עבודה בלב גרמניה כתבה פלה שפט, אישה צעירה מפולין, יומן מרגש ומצמרר. את היוםנן כתבה על פיטות נייר מזדמנות, והוא מספר על חיי האסירות היהודיות ועל השחיקה בכוח העמידה שלהן. בצד תיאור המחנה והמשטר הקשות, הוא חושף לפנינו עולם פנימי עשיר של צעירה אינטלקטואלית, חברה בתנועת "גורדוניה" שבדומברובה גורניצה, שהכשירה את עצמה לקראת עלייה לארץ ישראל. פלה זכתה לחוות את יום השחרור, אולם כוחה לא עמד לה והיא נפטרה למחרת. זה אחד היומנים הנדירים והמרגשים ביותר שנכתבו בתקופת השואה.

שישים שנה להירצחם של יאנוש קורצ'אק ושל ילדי בית היתומים

ב-5 באוגוסט ציין יד ושם את יום השנה השישים להירצחם של הרופא, הסופר והמחנך היהודי-פולני הנודע הנריק גולדשמיט, של העוזרת שלו בבית היתומים סטפה וילצ'ינסקה ושל ילדי בית היתומים, במחנה ההשמדה טרבלינקה.

גולדשמיט, הידוע בכינויו הספרותי יאנוש קורצ'אק, נולד בוורשה למשפחה יהודית מתבוללת והקדיש את חייו לטיפול בילדים. תפישתו החינוכית הראשונה במעלה הייתה שתמיד יש להקשיב לילדים ולכבד אותם. בשנת 1912 מונה למנהל בית היתומים היהודי החדש ברח' קרוכמלנה בוורשה. לאחר בידודם של יהודי ורשה בגטאות נמשכה מחויבותו של קורצ'אק ליתומים: הוא סירב להצעות של ידידים פולנים להחביא בצד ה"ארי" של העיר ולא הסכים לנטוש את הילדים. ב-5 באוגוסט 1942, בגל גירושם מהגטו שנמשך חודשיים, כינסו הנאצים את קורצ'אק ואת ילדיו ברחבת אומשלגפלץ שבוורשה. משם הם נשלחו לטרבלינקה ונרצחו.

יאנוש קורצ'אק וילדים מבית היתומים

מדי שנה ב-5 באוגוסט יד ושם עורך בשיתוף האגודה על שם יאנוש קורצ'אק בישראל טקס זיכרון לציון שילוחם של יאנוש קורצ'אק והילדים להשמדה. בטקס השנה השתתפו חניכי קורצ'אק חברי האגודה, חניכי קורס מדריכים צעירים של מינהל חברה ונוער במשרד החינוך וחברי תנועת המחנות העולים. הסופרת ירדנה הדס, חברת הנהלה באגודה על שם יאנוש קורצ'אק בישראל; שולמית אימבר, המנהלת הפדגוגית של בית הספר המרכזי להוראת השואה; ורוית בן זאב, יושבת ראש מועצת התלמידים והנוער הארצית, נשאו דברים. את הזר הניחו יצחק בלפר שהיה חניך בבית היתומים של קורצ'אק וחיים מגרה, רכז הההדרכה של המחנות העולים. בחלק האמנותי השתתפה תזמורת המפוחיות על שם גוגול. המנחה היה ד"ר גדעון גריף. לאחר הטקס נפגשו בני הנוער עם שלמה נדל שהיה חניכו של קורצ'אק והשתתפו בפעילויות חינוכיות שערך צוות של בית הספר המרכזי להוראת השואה.

ידידים ותומכים ברחבי העולם

ישראל

איור: שלום קוולר

ב-25 בספטמבר ערך יד ושם סדרת אירועים חגיגיים לרגל עשרים שנה להקמת האגודה האמריקנית למען יד ושם. בין האירועים היו טקס חניכת שביל נאמני הזיכרון (ראו איור) בנוכחות שגריר ארצות הברית בישראל דניאל קרצר וראש העיר ירושלים אהוד אולמרט; ערב הוקרה בבקעת הקהילות בנוכחות שרת החינוך לימור לבנת; הענקת קלף כבוד לאגודה האמריקנית בראשותו של אלי זבורובסקי; סיור באתר הבנייה של תכנית "יד ושם 2001" שערך יושב ראש הנהלת יד ושם אבנר שלו; ופגישה עם אישיות ביטחונית.

סטיב (מימין) וסנדרה פינקלמן (משמאל) מיוסטון בטקס ביקרו ביד ושם ב-25 ביולי. הם סיירו באתר הבנייה של המכלול החדש המוזאונים של וחזו בהצגה המקדימה של כמה מהתערוכות המתוכננות למוזאון

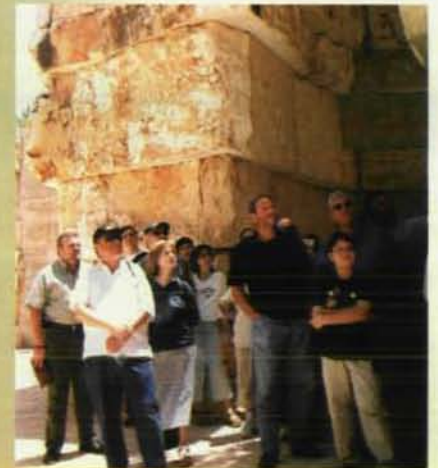
ההיסטורי החדש. במרכז התמונה: יהודית ענבר, מנהלת אגף המוזאונים

אוסטריה

פיני שטיידלינג (יושבת) ביקרה ביד ושם ב-29 במאי. בתמונה: עם סוזן פריימן, מנהלת האוסף במוזאון האמנות

בחודשים יוני ויולי ביקר איש העסקים מוטי זיסר (שני משמאל) עם רעייתו ברכה (מימין) ביד ושם. ביקורו הותיר בו רושם עז, ולאחריהם הוא כתב את הדברים האלה: "מצאתי מקום שיותר ממה שהוא מראה על עברו הכאוב של עמנו, הריהו מספק חומר רב למחשבה על עתידו. מצאתי ביד ושם צוות צעיר וכריזמטי שיכול להפוך מקום שכזה לערש חינוכם מחדש של דורות רבים".

בי"ג בתמוז, 23 ביוני, ערכה אגודת נאמני יד ושם בישראל בבית העלמין ירקון טקס גילוי מצבה ואזכרה לזכרו של עזריאל מזרחי ז"ל, ניצול שואה מקהילת סלונקי ביוון. המנוח תרם את כל עיזבונו ליד ושם להנצחת הוריו ואחיותיו אשר נספו בשואה.

בעת האחרונה ביקרו ביד ושם עורך הדין יוסף פרידמן, מנהל עיזבון תמה קרביץ ז"ל, ודורון קפלינסקי, בן משפחתה של המנוחה, כדי לבחון דרכים למימוש הקרן שתתמך תמה קרביץ בצוואתה ליד ושם להנצחת זכר בני משפחתה ולזכר קדושי קהילת ז'יטל וקובל שנספו בשואה.

ארצות הברית

ב-30 ביוני השתתפו בישיבה של הנהלת יד ושם יושב ראש האגודה האמריקנית למען יד ושם אלי זבורובסקי (שני מימין), סגן היושב ראש מרק פלמר (משמאל) ואקסל סטבסקי (מימין). כמו כן, הם סיירו באתר הבנייה

של המכלול המוזאונים החדש בלוויית יושב ראש הנהלת יד ושם אבנר שלו (שני משמאל). ברקע: דוגמה של דפי העד ושל תמונות של קרבנות השואה שיאוחסנו ויוצגו במבנה דמוי הקונס של היכל השמות החדש

האגודה האמריקנית תערוך את האירוע השנתי העשרים ואחד שלה ב-3 בנובמבר במלון הילטון בניו יורק. אורחי הכבוד השנה יהיו איבה וארי הלפרין ואודרי וויגמנט וילף, יושבי הראש הכלליים של הערב יהיו ד"ר ישראל זינגר וסם הלפרין.

יד ושם ירושלים

גיליון 28, חשוון תשס"ג, אוקטובר 2002

י"ר המועצה: פרופ' שבת וייס
סגני י"ר המועצה: ד"ר יצחק ארד
פרופ' אלי ויזל
ד"ר ישראל זינגר
י"ר ההנהלה: אבנר שלו
מנכ"ל: ישי עמרמי
ראש המכון
הבין-לאומי לחקר
השואה: פרופ' דוד בנקיר
המדען הראשי: פרופ' דן מכמן
יועצים מדעיים: פרופ' יהודה באואר
פרופ' ישראל גוטמן

חברי הנהלת

יד ושם:

לינדה אולמרט, ד"ר אבי בקר,
נמרוד ברקן, פרופ' ישראל
גוטמן, סטפן גרייק, אברהם דובדבני,
משה העליון, השר מתן וילנאי,
אלי זבורובסקי, יחיאל לקט, נח
פלוג, חיים צילר, גלילה
רון-פדר-עמית, פרופ' יוחנן שטסמן,
עו"ד דב שילנסקי, שמאי שמעוןביץ,
רנית תירוש

מערכת כתב העת

עורכת ראשית: איריס רוזנברג
עורכת בפועל: שחר לזין
חברי מערכת: רייצל פדלון
קובי ריבלין
רכזת מערכת: אורית (עמדי) גוטל

עריכת הלשון: פנינה לוי

תרגום: חבר המתרגמים (בי"ל) בע"מ

סיוע: אלכסנדר אברהם, ירון אשכנזי, שעה
בן יהודה, רחל ברקאי, ד"ר בלה
גוסרמן, מירי גרוס, דוד זילברקלנג,
דליה כהן, אילה מזרחי, הלל סולומון,
דנה פורת, מיכאל פישר, סוזן פריימן,
ד"ר רוברט רוט, לילך שטדלר, ד"ר
מוטי שלם

צילום: יצחק הררי, קובי ריבלין

הפקה: דפוס קל

עיצוב: סטפני ורתי עיצוב

© אפשר לצטט תוך ציון המקור.

ISSN 0793-6974

כתב העת מתפרסם

בסיוע חברת קניית השלום השקעות בע"מ.

כתובת המערכת

כתב העת יד ושם ירושלים
ת"ד 3477 ירושלים 91034
טלפון 02-6443413, פקס 02-6443409
yv.magazine@yadvashem.org.il
www.yadvashem.org

רשות הזיכרון - יד ושם נתמכת
בפעולותיה על ידי משרד החינוך
והסוכנות היהודית לארץ ישראל.

ב-3 בספטמבר ביקר ביד ושם דאנק
גרטנר, ידיד ותורם נדיב של יד ושם,
שתרם להקמת המשכן החדש של מכון
המחקר ולהקמת מעבדת השימור
בארכיון. בביקורו הוצג לפניו הבניין
המחודש של ההנהלה והמחקר על כל
אגפיו ומחלקותיו. גרטנר הבטיח להמשיך
ולתמוך ביד ושם. בתמונה, מימין
לשמאל: אבנר שלו, דאנק גרטנר ומנהל
האגף לקשרי חוץ של יד ושם שעה
בן יהודה.

בריטניה

נציגים של
ועידת הרבנים
האירופיים,
לרבות המנהל
הכללי הרב
משה רוז (שני
מ ש מ א ל),
היועץ אבא מ'
דונר (ראשון
מ ש מ א ל)

ווינסטון ג' היל (ראשון מימין) נפגשו ב-25 ביולי עם שעה בן יהודה (שני מימין).
מטרת הביקור הייתה לתכנן סמינר ייחודי להוראת השואה לרבנים המשרתים
בקהילות אירופיות שונות.

אמריקה הלטינית

נציגת יד ושם בקראקס בוונצואלה
- פקוויטה סיטור - ביקרה ביד
ושם ב-6 ביולי לרגל בר המצווה
של בנה ג'רום יואל ליסמן. קבוצה
של עשרים בני משפחה וחברים
מאורוגוואי, מארצות הברית
ומישראל השתתפה באירוע לכבוד
האירוע תרמה סיטור ליד ושם

לוח לזכר בעלה ז"ל חואן סיטור. בתמונה: ג'רום יואל ליסמן ביד ושם

מרים בירנבאום (בתמונה), בתו של
ניצול שואה, ביקרה ביד ושם ועם אחיה
משה בירנבאום הרימה תרומה
לסמינרים של יד ושם המיועדים לחילי
צה"ל. התרומה ניתנה לזכר אביהם
פאבל בירנבאום ז"ל.

מסכת סוכה פרק כ